

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA TEORIE KULTURY (KULTUROLOGIE)

OBOR: KULTUROLOGIE

VERONIKA LOJDOVÁ

**KULTURNÍ ROZMANITOST ČESKÉ KRAJINY NA PŘÍKLADU
JIHOČESKÝCH BLAT**

**CULTURAL DIVERSITY OF THE CZECH LANDSCAPE WITH
EXAMPLE OF SPECIFIC AREA – BLATA IN SOUTH BOHEMIA**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VEDOUCÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE: PhDr. Jitka Ortová, CSc.

PRAHA 2007

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala zcela samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Praze dne 25.4.2007

Veronika Jeplera
.....

podpis

Obsah:

ÚVOD	4
KULTURNÍ KRAJINA	5
2.1 VYMEZENÍ POJMU KULTURNÍ KRAJINA	5
2.2 VÝVOJ ČESKÉ KULTURNÍ KRAJINY.....	7
2.3 PROMĚNY KRAJINY	16
FENOMÉN MÍSTA	18
3.1 DOMOV	18
3.2 GENIUS LOCI	22
3.2.1 Místo	22
3.3 ORIENTACE V PROSTORU.....	26
3.3.1 Síť starých stezek.....	26
3.3.2 Vývoj stezek.....	27
3.3.3 Stezky a vznik měst.....	28
3.3.4 Znamení na cestě.....	29
3.3.5 Význam stezek	31
3.4 POSVÁTNOST KRAJINY	33
3.4.1 Vymezení prostoru	34
3.4.2 Obyvatelnost a obytnost prostoru.....	37
JÍŽNÍ ČECHY A BLATA	39
4.1 KULTURNÍ KRAJINA JÍŽNÍCH ČECH.....	39
4.2 VÝVOJ KULTURNÍ KRAJINY JÍŽNÍCH ČECH.....	41
4.3 SOBĚSLAVSKO-VESELSKÁ BLATA.....	44
4.3.1 Genius loci Soběslavsko-veselských blat.....	45
4.3.2 Vesnice vyhlášené památkovými rezervacemi.....	46
IDENTITA BLATSKÉ KRAJINY	52
5.1 BLATSKÝ KRAJ RAŠELINIŠŤ	53
5.2 ŽIVOT NA BLATECH	55
5.2.1 Těžba rašeliny	55
5.2.2 Zemědělství.....	56
5.2.3 Řemesla.....	57
5.3 BLATSKÁ KULTURA.....	58
5.3.1 Jihočeská lidová architektura a selské baroko.....	58
5.3.1.1 Jihočeská usedlost	59
5.3.1.2 Architektura lidových staveb v 18. a v 19. století	65
5.3.1.3 Architektura lidových staveb na přelomu 19. a 20. století.....	68
5.3.1.4 Vývoj statků na Blatech	70
5.3.2 Blatský kroj.....	73
5.3.2.1 Ženský kroj	74
5.3.2.2 Mužský kroj	75
5.3.3 Zvyky blatského lidu.....	75
ZÁVĚR	78
ABSTRACT	80
LITERATURA	81
SEZNAM VYOBRAZENÍ	83

1. Úvod

V této diplomové práci se zabývám především kulturní krajinou. Přináším její obecné definice a charakteristiky z několika různých pramenů. Podrobně zkoumám vývoj české kulturní krajiny. Dále se z různých pohledů věnuji fenoménu místa. Zajímá mě pojetí domova jako místa, se kterým se člověk identifikuje. V další části zmiňuji problematiku genia loci, který vyjadřuje specifickou atmosféru každého místa. Pro člověka je důležité, aby se v místech orientoval. Tato myšlenka je rozepsána v části o starých stezkách, které od dávných dob protínaly naše území a propojovaly nás s okolní krajinou.

V praktické části této práce se zaměřuji na konkrétní kulturní krajinu v jižních Čechách. Jde o oblast Soběslavsko-veselských blat, která je mi blízká. Tuto krajinu znám již od dětství a má pro mě vysokou hodnotu. Popisuji tuto lokální kulturní krajinu a zachycuji jejího genia loci. Věnuji se rozboru oblasti z pohledu lidové architektury, která tuto lokalitu proslavila. Dále mě zajímají určitá místní specifika, která se stala základem pro vznik svébytné blatské kultury, která se na Blatech udržela do začátku 20. století.

2. Kulturní krajina

V této kapitole se věnujeme definici a charakteristice kulturní krajiny a dále vývoji české kulturní krajiny. Vycházíme především z knihy Krajina a revoluce a dále ze sborníku Téma pro 21.století Kulturní krajina (aneb proč ji chránit?).

2.1 Vymezení pojmu kulturní krajina

Řekne-li se krajina, tak si většina z nás představí přírodní krajinu, kterou tvoří například lesy, louky, kopce s údolími, hory, pole, potoky, řeky a rybníky. Společným jmenovatelem všech přírodních krás by mohla být harmonie, klid, krása, přirozenost.

Na definici krajiny pamatují také české zákony. Krajina je popsána v zákoně č. 114/1992 Sb., v ustanovení § 3 odst. k) jako „část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořeným souborem funkčně propojených ekosystémů s civilizačními prvky“. Mezi civilizační prvky je možné zařadit i citlivé zásahy člověka do přírody. Za součást krajiny se počítají také urbanizovaná území.

„Kulturní krajina je to, co není ani divočinou (např. národní park) ani lidským sídlem (např. město). Zatímco bez divočiny se dokáže většina lidí obejít, trvale ve městě zase dokáže žít jen málokdo. Lidé potřebují ke svému životu krajinu, kulturní krajinu. Krajina není jen místem, kde člověk pěstuje lesy, aby měl dřevo a obilí, aby měl chleba. Krajina je místo, které je člověku domovem v tom širším slova smyslu. A v tom smyslu na krajinu člověk uplatňuje také estetické nároky“ (Hájek, T., Jech, K., 2000, s.86).

Představíme-li si určitý typ divoké krajiny jako je například prales, rozlehlá poušť nebo step, pravděpodobně v nás bude tento typ krajiny vzbuzovat pocity nepřátelství, rozlehlosti, nepřístupnosti. Divočina je územím neprobádaným, nečitelným. Vzbuzuje v nás pocity nejistoty, nebezpečí, úzkostí.

Mezi krajinou a divočinou panuje neustálé napětí, které je zviditelněno následujícími protichůdnými kategoriemi: jistota – nejistota, bezpečí – nebezpečí, řád – chaos. Zásahem člověka do krajiny dochází k zanesení lidského řádu, který kontrastuje s řádem přírody.

Rané stopy člověka v krajině byly vedeny motivem přežití, vznikají tak první cesty, první vykáčené plochy pralesa nebo první lidská sídla. Postupně do podoby krajiny promítají také ideje a estetické kategorie. Krajina přestává být pouze nepřátelským celkem, nýbrž hospodářsky strukturovaným krajinným prostorem s architektonickými dominantami.

Kulturní krajina je člověkem dotvářené přírodní prostředí, které nás bezprostředně obklopuje. Kulturní krajina začala vznikat v neolitu, kdy došlo k postupnému vystřídání období lovců a sběračů obdobím s usedlým způsobem života, kterému dominuje zemědělství. Šlo o důležitý bod v utváření kulturní krajiny, která je od té doby obhospodařována tradičním způsobem na principu bezprostředního působení zemědělce v krajině. Lidé se začali trvale usazovat, zakládali sídla, domestikovali hospodářská zvířata a přeměňovali krajinu v zemědělsky obhospodařované pozemky. Výsledkem dlouhodobého působení člověka na přírodu byla harmonická krajina, ve které se časem odrážela po staletí získávaná technologická zkušenost tradičního zemědělství a neméně tradiční vzorce sídelní kultury jejích obyvatel.

V počátcích byla kulturní krajina prostorově omezena jen na nejdostupnější oblasti. S přibývajícím počtem obyvatel začaly být osídlovány a obhospodařovány i méně dostupné lokality. Docházelo k odlesňování krajiny, což přineslo také narušení původní ekologické stability. Avšak na místech, kde byly dříve lesy, vznikaly pole, úhory, pastviny a rumišťe, které se staly domovem pro rozmanité rostlinné a živočišné druhy.

2.2 Vývoj české kulturní krajiny

„Česká republika nemá vysoké hory ani moře. Přesto má i zhýčkaným turistům co nabídnout, pokud budou schopni ocenit nenápadnou, ale neopakovatelnou krásu české rázovité krajiny, kterou vytvořila jak síla přírody, tak trpělivá ruka člověka-tvůrce. Krásy české krajiny musí turista hledat a najít, nemá je „na talíři“ jako Alpy. Když už je najde, nestrne v údivu, ale kochá se jimi, nechává se jimi ukolébávat, léčit. Česká krajina má v sobě silné psychoterapeutické schopnosti“ (Hájek, T., Jech, K., 2000, s.219).

Česká kulturní krajina je mimo jiné tvořena zámky, hrady, zříceninami, drobnými i většími sakrálními památkami, historickými parky a zahradami, barokními poutními kostely na kopcích. To vše je citlivě vsazeno do staletí obdělávané krajiny. Vše spolu existuje v tiché harmonii.

Vztah člověka a krajiny je dynamický. Jeden ovlivňuje druhého a naopak. Ještě nedávno převládal názor, že tento vztah je pouze jednosměrný tedy, že člověk je aktivní tvůrce a příroda pasivní objekt – produkt. Dnešní pohled bere v úvahu neustálé vzájemné působení člověka a přírody na principu zpětných vazeb. Tak jak lidé utvářejí krajinu, tak také krajina určitým způsobem formuje lidi.

„Optimální kulturní krajinu zpravidla poznáme na první pohled: člověk a příroda se tu doplňují a výsledek je barvitější, než pouhá příroda či pouhá kultura“ (Sádlo, J., Pokorný, P., Hájek, P., Dreslerová D., Cílek, V., 2005, s.17).

Ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí vidí autoři knihy *Krajina a revoluce* několik důležitých milníků.¹

¹ *Také Pavel Hájek zmiňuje tři významné otisky ve vývoji české kulturní krajiny. První významnou stopu zanechali zemědělci, kteří se začali usazovat ve středoevropském prostoru před necelými osmi tisíci lety. Jejich působení v krajině bylo založeno na zúrodnování a kultivování nížin, postupném odlesňování, čímž vznikala síť bezlesých, trvale osídlených a obdělávaných míst. Mluvíme o kulturní stepi. Druhým otisk bývá spojen se středověkou transformací, která na našem území proběhla ve 13. století. Došlo k decentralizaci světské i církevní moci, probíhala rozsáhlá*

Vývoj kulturní krajiny byl nastartován již v mezolitu. Mluvíme o předkulturním charakteru krajiny. První revoluce proběhla v neolitu, kdy lidé opustili život lovců a sběračů a začali žít převážně zemědělským způsobem. Další vývoj probíhal pozvolna. K větším změnám došlo na přelomu doby bronzové a železné, kdy se výrazněji mění klima, objevují se technologické inovace a vznikají nové způsoby hospodaření, objevují se nové typy biotopů a vegetace. Následuje období stěhování národů, které se rovněž otisklo do krajiny. Na sklonku prvního tisíciletí má společnost již středověký charakter, ale krajina si stále udržuje pravěký ráz. K velké proměně krajiny došlo v průběhu 12. a 13. století, kdy do Čech dospěla vlna modernizace s nádechem antického dědictví. Došlo k výrazné a rovněž náhlé proměně krajiny spolu se změnou ekonomických poměrů. Další vývoj pokračuje v době pobělohorské, kdy mluvíme o vysoce organizované barokní krajině. Tehdy byly započaty další změny, které dosahují až do současnosti. Momentálně zažíváme další období revoluce v krajině. Vzniká tzv. postagrární krajina, ve které zemědělství již nehraje dominantní roli, nýbrž je odsunuto stranou stejně jako velká část venkova.

Kdy začíná vznikat kulturní krajina? Jde o moment, kdy lidé začali dávat přednost trvalému osídlení a soustavnému ovlivňování krajiny před strategií kočování a namátkového působení v krajině. Zkulturnění se projevuje tím, že krajina je soustavně a pravidelně ovlivňována. Lidé začínají mít pod kontrolou stále se zvyšující množství biotopů. Důležitou podmínkou je, aby zkulturnění probíhalo dlouhodobě a mělo trvalé účinky, tedy projevilo se i poté, co ustává přímý vliv člověka na krajinu.

kolonizace a to i směrem do výše položených míst. Od poloviny 12. století se konsoliduje pozemková šlechta, která si buduje vlastní sídla, zakládají se kostely a kláštery. Les je protkán souvislejšími pásy polí, luk a pastvin. Ve 13. a 14. století vyvrcholila tzv. velká kolonizace, která je spojována především se stabilizací královské moci za posledních Přemyslovců. Země byla rozdělena na kraje, ovládané příslušnými hrady s podporou desítek královských měst. Pozemková šlechta upevnila své postavení vznikem suverénních panství. Posílila se moc církve na základě utváření vlastního správního systému, zahušťování farní sítě a budování klášterních panství. Ve vrcholném středověku byla česká krajina uspořádána do územních celků, získala svou strukturu a dá se říci, že byly položeny základy její současné podoby. Poslední výrazný otisk zaznamenáváme v baroku (Hájek P., 2003).

V mezolitu měla krajina charakter otevřené, bezlesé stepi. Postupně se ale začala objevovat lesnatá místa. Důležitý moment nastal kolem roku 8000 př. n. l., kdy se zvýšila propojenost jednotlivých lesnatých ploch. Les sice nad stepí ještě nedominuje, ale krajina začíná mít charakter lesa s plochami bezlesí. Tím byla také umožněna migrace lesních druhů.

V mezolitu lidé žili v přírodní krajině. Kultura těchto lidí byla vyvinutá. Šlo o svébytnou a svéprávnou kulturu. Primárním zdrojem obživy byl lov, rybolov a sběr lesních plodů. Osídlení tehdejší krajiny bylo velmi řídké a nerovnoměrné, nicméně existovaly osady rozptýlené podle výskytu zdrojů potravy. Mezolitici za potravou putovali, tudíž osady byly velmi malé, připravené k neustálým přesunům. Osady se skládaly z nevelkých, nezahlobených chat. Někde byly nalezeny jen oválné či nepravidelné jámy. Mezolitici ovšem nezanechali v krajině výraznější otisk. Jejich zásahy do krajiny se projevovaly například vypalováním lesů nebo sběrem dřeva na otop. Mezolitické osídlení zasáhlo pravděpodobně téměř celé naše území kromě podhorských a horských oblastí. Nejvíce nálezů bylo odhaleno v pískovcových převisích Českého Švýcarska. Dalším bohatým nalezištěm je okolí dnešních Holanských rybníků na Českolipsku, další významnou oblastí je krajina kolem Mělníka a směrem ku Praze. Mnoho lokalit se rovněž nachází na Vysočině a také v Jižních Čechách.

Jak je patrné z předchozího odstavce, neolitická kulturní krajina měla z čeho čerpat a na co navazovat. Nevznikla tedy z ničeho nic. Proces neolitizace, během kterého došlo ke vzniku a šíření neolitického způsobu života, neměl pouze společenský charakter, ale primárně byl krajinným procesem. První neolitické kultury se objevují od poloviny 6. tisíciletí př.n.l. Krajina byla již převážně lesnatá. „Invaze neolitu byla rychlá – nejstarší neolitická sídla v celé střední Evropě spadají do poměrně krátkého intervalu cca 200 let. V tomto ohledu je jistě představa neolitu jako revoluce namístě“ (Hájek P. a kol., 2005, s.54). Nicméně v rámci Evropy se zemědělská kultura šířila po etapách. Pravděpodobně musela čelit kulturním a přírodním bariérám, což mělo za následek zpoždění celkového

rozptylu zemědělství. Neolitizace se například z Řecka do Švédska dostávala 4-5 tisíc let.

Nové kulturní enklávy vznikaly buď přímo v lese nebo se využívalo již existujícího bezlesí, které přetrvávalo z doby mezolitu. Byl nastartován proces odlesňování, během kterého pravděpodobně došlo ke vzniku stabilní, drobné mozaiky lesa a bezlesí, přičemž les, který obklopoval kulturní oblasti, neměl charakter neprobádané a nepřístupné krajiny, ale spíše šlo o známou a soustavně využívanou lokalitu.

Na bezlesou obdělávanou krajinu přirozeně navazovala krajina lesa, která byla rovněž poznamenána lidskými zásahy. Založení bezlesé krajiny nebylo příliš náročné. Na některých místech se bezlesí zachovalo ještě z mezolitu, jinde odlesňování probíhalo velmi snadno a rychle. Nicméně nešlo o hlavní akt vzniku neolitické kulturní krajiny. Obrazně řečeno: „Začátek je daleko jemnější: kulturní krajina je založena v okamžiku, kdy neolitik pouští řemen a kráva volným krokem odchází do lesa a začíná se tu pást“ (Hájek P. a kol., 2005, s.66).

Neolitická sídliště jsou početně zastoupena v nejúrodnějších oblastech Čech a Moravy. Jako první byla osídlena území kolem řeky Labe a Ohře. V Čechách dnes známe více než 600 sídlišť s lineární keramikou. Nejlépe byly prozkoumány například lokality Chotěbudice či Hrdlovka v severozápadních Čechách nebo Bylany u Kutné Hory. Nejvýznamnějším nalezištěm na Moravě je Mohelnice v okrese Šumperk a jihomoravské Vedrovice a Těšetice.

V následujícím dlouhém období, které trvalo od neolitu do konce mladšího středověku, proběhlo v krajině mnoho dílčích revolucí, na mnoha úrovních a lokálně v různých časech. Postupně se utvořila kulturní krajina s pevným základem, který se zachoval až do moderní doby. Krajina začala se zpožděním reagovat na lidské aktivity započaté v neolitu. Celé období je charakteristické nárůstem kulturnosti krajiny. Velmi zásadně se změnil ráz krajiny. Došlo k dalšímu výraznému ústupu lesa. Během stěhování národů byla zeslabena intenzita osídlování, což ale nezpůsobilo návrat k přírodní krajině. Došlo k přechodnému zalesnění některých lokalit, ale změny nastartované v neolitu již

zůstaly v krajině zakódovány, takže s nástupem nové kolonizace v raném středověku byl velmi rychle obnoven původní kulturní stav.

Kulturní krajina se šířila úměrně s postupně rostoucím osídlováním. Lidé se usazovali i ve vyšších polohách. Začaly být využívány i lokality, které byly ve větší vzdálenosti od nejúrodnějších míst. Na stejném principu byla osídlována a kultivována i česká krajina.

Na konci tohoto období měla krajina stále převahu lesa, i když již šlo o les kulturní - les s mýtinami, přerušovaný vesnicemi s přilehlými poli, loukami a pastvinami.

Počátek vrcholného středověku je dalším zlomovým obdobím ve vývoji kulturní krajiny. Změny, které v té době kulminovaly, byly výrazné a rozsáhlé, a proto se silně odrazily v tehdejší kulturní krajině.

S nástupem vrcholného středověku došlo ke společenským změnám v oblasti politické, ekonomické i kulturní. Na našem území byl scénář vývoje podobný tomu v evropských zemích. Proběhla konsolidace prestižního státního útvaru, ekonomická konjunktura, zesílila kolonizace prostoru, vzrostl počet obyvatel a integrovala se kultura křesťanské společnosti. Vrchol tohoto vývoje zažívají České země ve 13. a 14. století za vlády posledních Přemyslovců. Z pohledu krajiny došlo k výrazným změnám, jejichž výsledkem je mozaikovitá, pastevně agrární krajina parkového rázu, ve které fungují zcela nové ekonomické vztahy. Kulturní krajina se šíří za hranice dřívějšího osídlení.

Změny postupovaly v Evropě převážně z jihu a jihozápadu na sever a severovýchod. Projevy byly všude podobné: docházelo k záborům půdy, rozvoji řemesel, písemnictví, křesťanství a budování měst. Lesnatá krajina byla postupně proměňována.

Na území Čech se konstituoval státní útvar a pomalu se utvořila nová vrcholně středověká společnost. V oblasti vývoje české kulturní krajiny nastal náhlý zlom. Změna souvisela s nárůstem počtu obyvatel a postupným rozšiřováním osídlovaných území. V období vrcholného středověku byla založena mnohá česká města, a to na místech původního osídlení i v nových

lokality, které do té doby nebyly kolonizovány. Rozmach v osídlování pokračoval až do 14. století. Poté byl mírně pozastaven jelikož začala být osídlována obtížněji přístupná místa jako hory, kde osídlování neprobíhalo rychlým tempem. Nicméně způsob, kterým byla kolonizována nová území v době vrcholného středověku, přetrvává až do 17. století.

Nárůst počtu obyvatelstva a s tím související kolonizace přinesly také změny ve vztahu mezi lidmi a prostředím. Půda získala své majitele, kteří plánovali její obhospodařování a další zkulturnění. Do rázu krajiny rovněž zasáhla rychle se rozvíjející stavební činnost ve 13. a 14. století. V krajině vznikla centra, kterými se staly fary, kostely a kláštery. Města a vesnice byly propojeny sítí cest a stezek. Pokračovalo masivní odlesňování krajiny a postupně začala převažovat bezlesá místa. Proměna lesa byla zbržděna až morovými epidemiemi a husitskými válkami. Byla započata kolonizace podhorských oblastí. Následkem výrazné přeměny krajiny a nevhodným hospodařením došlo ke zvýšení eroze půdy, která byla zastavena až zavedením střídavého pěstování plodin.

Dalším významným obdobím ve vývoji české kulturní krajiny je baroko. Šlo o specifický jev historický, umělecký a přírodovědný. V období mezi první čtvrtinou 17. století a koncem 18. století došlo ke svébytnému zformování české barokní krajiny. Vývoj se ubíral na různých místech různými směry, proto se na našem území setkáváme s rozmanitými podobami barokní krajiny.

Barokní krajinou je myšlena celková podoba krajiny, která vznikla působením člověka. Bylo by mylné se domnívat, že vzhled krajiny utvářela pouze architektura. Celistvý dojem byl formován lesy, poli a loukami, přítomností a vlivem prvních forem průmyslu, sídly, sakrální a profánní architekturou, alejemi, parky, komunikacemi atd. „Barokní kostel přece není baroknější než stejně stará sýpka, ba i tehdejší louky byly pro baroko stejně specifické a stejně nové a výrazně formovaly tvář české krajiny – tak jako sakrální architektura“ (Hájek P. a kol., 2005, s.175).

Vliv člověka na krajinu byl ve srovnání s minulostí daleko silnější, rozsáhlejší a plánovitější. Do krajiny se promítla novověká racionalita. Osídleny byly i vysoké polohy okrajových horstev. V odlehlých lesnatých oblastech byly zakládány myslivny.

Rozšířila se a zkvalitnila síť cest. Vznikly pěšiny, vozové cesty, silnice. Zvětšil se rozsah polí a diferencovaly se louky a pastviny. Bylo zrušeno a následně vysušeno mnoho rybníků založených od 12. století. V lesích byla započata rozsáhlá těžba. Na konci 18. století dosáhlo odlesňování svého maxima. Výsledkem byly lesní enklávy v osídlené krajině. Od té doby začala být krajina opět zalesňována. Barokní architektura si podmanila krajinu a vtiskla jí neopakovatelný ráz. Objevily se poutní kostely, kaple, aleje, ale také sýpky či mlýny. Vzniklo mnoho staveb drobnějšího charakteru jako boží muka, křížové cesty, milníky, ukazatele směru, lávky. Architektura je s krajinou propojena v jeden harmonicky působící celek.

V baroku pokračovala středověkem započatá integrace krajiny. Sítilo zabydlování krajiny a využívání půdy. Tím, jak se osídlovalo stále více plochy, začal být kladen důraz na co nejefektivnější využívání daného místa.

Barokní zásahy do krajiny byly jak razantního charakteru, kdy byl prostor radikálně měněn, tak jemného typu, kdy bylo stávající místo zlehka dotvářeno. Baroko umělo obojí a v tom pravděpodobně tkví jeho síla. V kompozici krajiny bylo možné vidět rysy novověké racionality. Púdorys uspořádání měst se jakoby přenášel i do krajiny – prostory byly ostře a přehledně odděleny podobně jako ve městě ulice od domu či od trhu, v krajině existovala kvalitní síť cest stejně jako ve městě. Byly vymezeny okraje, hranice, ostrá rozhraní a linie. V závěru baroka byla krajina přehledná, prostupná, uspořádaná, orientace v ní byla jednoduchá. Krajina připomínala pestrou mozaiku polí s loukami a remízky, božími mukami u cesty, křížovými cestami a s kostelíkem na kopci.

Typickým příkladem prvku barokní venkovské krajiny jsou aleje. „Pohledově uzavírají cesty před okolní krajinou a tím je zvýrazňují, zviditelňují na velkou vzdálenost. Soustřeďují pozornost k průhledovým horizontům a

zároveň nezabraňují ve výhledu do stran, Aleje představují typ krajinné architektury, který je díky svému přírodnímu charakteru neustále stejný a jiný“ (Hájek P. a kol., 2005, s.184).

Baroko velmi působivě naplnilo a přestrukturovalo středověký půdorys české krajiny. Z původních hradů a tvrzí vznikly zámky, byly upraveny kostely, kláštery, radnice a měšťanské domy. Krajinu zkrášlovaly drobné stavby. Baroko významným způsobem ovlivnilo současnou podobu české krajiny. Stopy barokní krajiny zůstaly zachovány i po zprůmyslnění české krajiny, které bylo započato v polovině 19. století a rovněž po hlubokých zásazích v krajině po roce 1948.

V průběhu 19. století vzhled krajiny ovlivnila průmyslová revoluce. Zemědělství bylo modernizováno a došlo k oslabení jeho role. Byla obnovena výsadba lesů. 20. století znamenalo konec zemědělské doby započaté v neolitu. V polovině 20. století byla započata násilná kolektivizace venkova. Jednotlivá pole byla scelována, mizely meze a mozaikovitá krajina z doby baroka ztratila svou tvář. K oslabení zemědělství přispěla transformace drobných zemědělských družstev ve státní statky.

V současné době krajina prochází další důležitou fází z hlediska jejího vývoje. Zrodila se postagrární krajina se svými charakteristickými rysy. Stále častěji se mluví o globálním oteplování, které je spojováno s lidskými aktivitami. Klesá počet lidí pracujících v zemědělství, a to se stává spíše vysoce automatizovaným průmyslem. Svou činností člověk zanechává mnohdy nesmazatelné stopy v krajině. V samotné přírodě však již mnoho lidí nepotkáme. Oproti minulosti se krajina stává neprostupnou. Z jednoho místa na druhé je možné se s jistotou dostat pouze po silnici nebo po turistické značce. V sílce lze projít, ale nelze ji obejít pěšinami. Vyšlapané polní stezky jsou pravidelně zaorávány a lesní cesty vznikají na základě potřeb těžby dřeva. Z řek vymizeli převozníci a brody. Vykryštalizovaly se nové typy krajiny – urbánně-industriální, která zahrnuje město a průmyslové komplexy a agrární krajina s moderně obhospodařovanými poli a celky, kde přetrvává nebo vzniká příroda. Tuto krajinu tvoří parky, chráněná území, lesy.

Často se vyskytující jevem dnešní doby jsou novodobé městské periferie, které již striktně neoddělují město a venkov, ale stávají se místem hlavního dění. Dalšími rušivými elementy v krajině jsou skladovací plochy a obchodní komplexy s parkovacími plochami, které vyrůstají podél dálnic na okrajích měst. Samotné dálnice a stále se rozrůstající automobilismus jsou samy o sobě problémem, jelikož výrazně mění ráz krajiny a zasahují do její přirozenosti. V architektuře se setkáváme s nabubřelými stavbami, kterými jejich majitelé demonstrují své bohatství. Není nemožné v české krajině vidět mexické ranče, americké vily nebo dokonce novozélandské domy. Václav Cílek upozorňuje na to, že tolik obdivovanou českou krajinu vytvořili lidé bez znalostí územního plánování a že tu krásnou lidovou architekturu stavěli celá staletí lidé bez architektonického vzdělání.

Není dost možné tuto fázi vývoje kulturní krajiny hodnotit, jelikož právě probíhá. Krajina prochází od počátku svým vývojem, a proto žádný její stav není možné považovat za normální. Současné vegetační a krajinné změny tedy nejsou vyšinutím z normálu, ale vývojem. Zda pozitivním či negativním, je jen věcí pohledu a hodnocení našich potomků.

2.3 Proměny krajiny

Zásahy člověka do krajiny byly přibližně do 19.století a někde až do 50. let 20.století citlivé a přinášely krajině spíše obohacení. Vznikaly specifické a dlouhodobě stabilizované typy prostředí. Lidé žili v daleko užším sepětí s přírodou a také jejich závislost na krajině byla daleko hlubší. „Životní styl, demografický tlak i malý počet lidí přímo na krajině závislých (v zemích Evropské unie okolo 6-10%, v USA jen asi 3%) vede k nezájmu o prostředí a k degradaci celých krajinných celků“ (Cílek, 2005, s.39).

Můžeme říci, že až do 19. století byla zachována ekologická rovnováha, a to i navzdory tomu, že byly zakládány doly, stavěny železnice a sítě silnic a rozšířila se výstavba. K zásadní změně v proměně krajiny došlo po kolektivizaci v polovině 20.století. Ekologická stabilita byla silně narušena následkem velkoplošného odvodňování, scelování polí, likvidací přírodních prvků a nadměrným používáním chemikálií. Od 90.let 20.století se situace v zemědělství začala trochu vylepšovat alespoň snížením míry používání pesticidů. V současné době je snaha destabilizované zemědělství ozdravit zvýšením podílu přírodních prvků jako jsou louky, meze, pastviny, obnovením přirozeného vodního režimu a postupným zalesňováním.

Zavedení nového zemědělského systému v 50. letech 20. století a dále budování průmyslu a infrastruktury přineslo velké změny, které přispěly k proměně krajiny a ochladnutí vztahu člověka ke krajině. Drobné památky, ale také přírodní útvary či staré stezky zmizely nebo byly nahrazeny jinými objekty. Paměť krajiny tak byla na mnoha místech přerušena a krajina ztratila svůj charakter a typický vzhled.

V dnešní době spočívá nebezpečí v tom, že lidé opouštějí krajinu, pustnou pole a louky, vyliďňují se vesnice a malá města a opouštějí se památky. Je těžké tento trend pozastavit. Venkov a krajina by se staly přitažlivými tehdy, pokud by modernímu člověku poskytly dobré podmínky pro bydlení a život mladých rodin,

dále hlavně pracovní příležitosti a krásné prostředí s nezbytným vybavením a infrastrukturou. Zároveň by bylo zapotřebí, aby se v člověku probudila touha přiblížit se ke krajině, navázat k ní užší vztah a vést zdravější způsob života.

Tím, že budeme trávit více času v přírodě, napomůžeme obnovení vztahu k přírodě. Můžeme se znovu naučit žít v harmonii s místem a uvědomíme si, že prostor, který nás obklopuje, nás také ovlivňuje. Krajina, která je kolem nás, je součástí našich životů. Je tedy zřejmé, že existuje úzký vztah mezi člověkem a krajinou.

3. Fenomén místa

V této kapitole se zabýváme fenoménem místa. Každý máme ve svém srdci jedno místo, kterému říkáme domov. Každý z nás cítí určitou atmosféru, kterou místa vyzařují. Všichni se potřebujeme nějakým způsobem orientovat v prostoru.

3.1 Domov

„Kdyby toho místa nebylo, kde kamenitá cesta vede do vršku k vinným sklepům ve stráni a kde v bílých žudrech kvetou i uprostřed mrazivé zimy letní zahrady,

kdyby toho místa nebylo, kde jsou důvěrně známé tváře dveří, vrat, zídek i stromů, kde známe vrásky chodníků i tajemství polních cest, kde známe historky všech lidí i koní, ale také historii proslavených sudů na víno a starodávných lisů z dubových klád,

kdyby toho místa nebylo, jak obyčejného tak vzácného, potom by do toho prázdna byl svíravý pohled a rostlo by tam jen pichlavé hloží a bujel by tam pýr,

kdyby toho místa nebylo, odkud teče čistá voda kolem slunečnic u plotu a kde chleba chutná jako písnička, ubylo by příběhů,

kdyby toho místa nebylo, slunce by nemělo kam svítit, písničky by ztratily ozvěnu, zrození a život a práce by přišly o zrcadlo,

kdyby toho místa nebylo, museli bychom si je vymyslet, museli bychom si je vysnit.“ (Jan Kostrhun)

Domov je mimořádné místo pro každého z nás. Nalézáme zde bezpečí, jistotu, pocit intimity, společenství blízkých lidí. Je to místo, které upřednostňujeme, které známe, máme k němu určitý citový vztah. V takovém místě se orientujeme a promítáme do něj své myšlenky a představy o světě. Je to místo, kde navazujeme intimní vazby a vztahy, je pro nás symbolem řádu.

Součástí našeho domova je krajina. „Etymologie slova naznačuje, že krajina je krajem, a tedy odkazuje k nějakému středu“ (Hájek P., 2003, s.7). Středem se stává jakékoliv místo v krajině, na kterém se právě nacházíme. Vždy máme možnost rozhlédnout se kolem sebe do dálek – do kraje.

Vztah kraje a středu si velmi dobře uvědomíme na vyvýšených místech, která nám skýtají rozhled do dálav. Proto jsou rozhledny a vyhlídky oblíbeným

cílem výletníků. Nabízejí poutavé a působivé obrazy kraje. Krajina je důvod, proč vystupujeme na rozhlednu.

Druhou dimenzí, která již od pradávna přitahovala lidskou pozornost, je rozměr vertikální, tedy vyvýšená místa jako jsou hory a kopce. Tyto útvary směřují k nebesům. Nebe poukazuje ke střídání dne a noci, ročních období, počasí. Podle víry mnohých lidí v nebi sídlí vyšší moc, a proto na vrcholcích hor či kopců byly od nepaměti stavěny svatyně, chrámy, poutní místa.

Kulturní krajina je utvářena přírodními silami a působením člověka. Krajina poskytuje člověku zázemí. Nejde o přechodné útočiště, ale je to místo, se kterým se člověk trvale identifikuje, kterému rozumí a považuje ho za součást svého života. Takovému místu dáváme jméno, vymezujeme jeho hranice a obydluje ho. Tím vším zviditelňujeme své představy o světě a vyjadřujeme naše hodnoty. Kulturní krajina vypovídá o společnosti, která dané místo obývá. Lidé utvářejí svůj prostor a zanechávají v něm otisk sebe sama. Z širšího pohledu jde o celkový otisk kultury, jíž jsme součástí.

Život byl od počátku s krajinou úzce propojen. Krajina byla člověku domovem, ve kterém měla svůj význam alej, kde se lidé procházeli, strom který poskytoval stín, mez, která oddělovala jednotlivá pole a studánka přinášející osvěžení. Zastavení u kapliček křížových cest přinášelo pocit splynutí s kořeny, s tradicí, s identitou. Člověk o krajinu pečoval a nesnažil se ji ovládat a vlastnit. Chránil ji, protože rozuměl symbolům v ní obsaženým. Symbolům, které spojovaly minulost s přítomností. V krajině se také odrážela vysoká úroveň estetické hodnoty staveb.

„Člověk agrárního věku žil v otevřeném prostoru a vnímal jeho rozměr po většinu roku dokonce bosýma nohama. Na cestě potřeboval stín aleje a na poli pro sebe a pro dobytek chládek osamělého stromu a studánku, aby netrpěli žízní. A potřebovali tu i místa, kam se je možno v radosti nebo žalu „utíc“ a obrátit se s prosbou či poděkováním k Bohu“ (Hájek, T., Jech, K., 2000, s.13).

Člověk a příroda jsou od počátku propojeni. Měli bychom si plně uvědomit pouto, které mezi lidmi a krajinou existuje, abychom si byli vědomi toho, že krajina je pro nás místem a zdrojem života, bez něhož natrvalo nelze žít.

Mezi člověkem a přírodou existuje již po tisíciletí úzký vztah, který se odráží v utváření kulturní krajiny. V dnešní době se klade důraz na péči o kulturní krajinu, čímž je myšlena péče o kulturní a přírodní dědictví zároveň. Takto se v posledních letech přiblížily dvě dříve oddělené sféry: památková péče a ochrana přírody. Obě oblasti uznávají, že kulturní, člověkem vytvořené hodnoty, jsou součástí komplexně chápaného životního prostředí.

Území kmene bylo vymezeno určitou přirozenou částí krajiny. Tou mohla být například posvátná skála, strom, řeka či jezero. Dalším možným způsobem, jak označit hranici bylo postavení sloupu, případně dvou sloupů s překladem nebo vztyčení kamene. Tímto způsobem byl vyhrazen prostor, který byl pro danou skupinu posvátný. Lidé si takto utvořili k místu vztah. „Ne vždy chráníme tu krajinu, která nám přináší užitek, ale téměř vždy jsme citliví ke krajině, kde se cítíme doma a kterou máme rádi“ (Cílek, 2005, s.43). To, že určitou část krajiny nazýváme domovem, se nestane jen tak z ničeho nic. Pocit domova je navozen tehdy, když je vytvořen optický a duchovní střed teritoria, jsou vymezeny jeho hranice, krajina dostane svůj název a je opředena příběhy a pověstmi. Lidé si k obývanému místu utvoří vztah a začnou pocítovat hrdost, že jsou s příslušnou lokalitou svázáni.

K navození pocitu domova také přispívají drobné památky, památné stromy či kameny. V dnešní době k těmto objektům získáváme opět bližší vztah, který se projevuje posunem od nacionálně chápané krajiny ke krajině „ekologické, harmonizující a mytické“ (Cílek, 2005).

Můžeme rovněž říci, že pokud neplatí uvedené principy, tak pocit domova ztrácíme. Dalším zdrojem nejistoty lidí jsou příliš náhlé změny, ke kterým v dnešní době dochází. Tím je ohrožena stabilita okolního světa a ztrácíme pocit bezpečí a schopnost se orientovat. V dnešní moderní době se střetávají principy

kreativity, touhy po změně, objevování nových možností s principem konzervativním, ochranným, který brání dochované hodnoty před změnami.

V době tradičních společností byla „akcelerace vývoje“ střídána obdobími klidu a stagnace. Tempo změn bylo mírné a poskytovalo dostatek prostoru k tomu, aby inovace mohly být prověřeny a posléze buď přijaty nebo zamítnuty. Tím se utvářel také vztah lidí k okolnímu prostředí. Původní bezprostřední závislost na přírodě dospěla ke stavu relativní rovnováhy mezi kulturou a přírodním prostředím. Příroda se stala součástí lidských sídel a sociálního života (Ortová, 1999).

Závěrem je třeba dodat, že krajina neposkytuje zázemí pouze nám lidem, ale je domovem širokému spektru druhů živočichů. K tomu, aby byla zachována kulturní krajina, je potřeba vytvořit podmínky pro život co největšímu počtu volně žijících druhů. K tomu může přispět zavedení ekologického zemědělství a trvale udržitelného hospodaření v lesích, omezení těžby surovin a snížení zásahů člověka do přírody.

3.2 Genius loci

V římské mytologii byl Genius loci duch či bůžek, ochraňující určité místo, často býval zobrazován jako had. V dnešním slovníku má však tento obrat spíš význam specifické atmosféry dané oblasti, než jakési místní ochraňující síly.

V této části vycházíme především z knihy Ch. Norberga-Schulze a přebíráme i jeho charakteristiky složek míst s geniem loci.

3.2.1 Místo

Místo je konkrétním označením prostředí, ve kterém se odehrávají nejrůznější jevy. Místo, to je totalita, kterou utvářejí konkrétní věci, jež dále určují charakter prostředí. Mluvíme-li o místě, vnímáme jeho osobitou atmosféru, která vzniká působením konkrétních věcí. Existují místa s odlišnými vlastnostmi, rozdílnými kulturními tradicemi a odlišnými podmínkami prostředí. Každé z míst je vhodné pro určitou činnost.

Součástí prostředí je krajina, která označuje především přírodní místa. Dále se zde nachází také umělá místa, což jsou především sídla různých velikostí – od domů a usedlostí po vesnice a města. Patří sem také cesty, které jednotlivá sídla spojují a další prvky, které vznikly působením člověka. Takto z přírody vzniká kulturní krajina.

Místa není možné popsat analytickými vědeckými pojmy. Tady nám pomůže fenomenologická metoda, která spočívá v návratu k věcem. Je jistě užitečné zabývat se fenomenologií každodenního prostředí člověka. K porozumění našemu běžnému životu nám může pomoci také poezie, která si poradí i tam, kde věda již nestačí. Poezie totiž postupuje opačným směrem než věda. Věda vychází z faktů, které jsou dány, zatímco poezie postupuje směrem ke konkrétním věcem. Během této cesty jsou nám odkrývány významy, které úzce souvisí s naším žitým světem.

Abychom mohli zcela obsáhnout genia loci „ducha místa“, podrobíme místo fenomenologickému zkoumání. Nejprve musíme uvažovat v dimenzi, kde rozlišíme mezi krajinou a sídlem tedy mezi přírodními a umělými fenomény. Dále pak nesmíme opomenout kategorie prostoru, kam patří země a nebe (horizontála a vertikála) a vnějšek a vnitřek. Prostor je zde vnímán jako existenciální dimenze. Posledním krokem je určení „charakteru“, který označuje celkovou atmosféru. Charakter je dán tím, jak věci jsou a vztahuje proto naše zkoumání ke konkrétním jevům našeho žitého světa.

Strukturu místa popíšeme za pomoci kategorií „krajina“ a „sídlo“ a podrobíme ji analýze s využitím kategorií „prostoru“ a „charakteru“ Prostor je vyjádřen trojrozměrnou organizací prvků, které utvářejí místo. Každé místo má svou atmosféru, která je jeho nejobecnější vlastností. Tuto atmosféru vyjadřuje kategorie „charakter“.

Základním aspektem konkrétního prostoru je vztah k vnějšku a vnitřku, z čehož se dá odvodit, že prostory mají rozdílný stupeň rozlehlosti a uzavřenosti. Zatímco krajiny se vyznačují rozlehlostí, sídla jsou uzavřenými entitami. Mezi sídlem a krajinou je proto vztah figury a pozadí. Obecně řečeno, každá uzavřenost se jeví jako „figura“ ve vztahu k rozlehlému pozadí krajiny. Pokud je tento vztah narušen, tak sídlo ztrácí svou identitu. Je-li rozlehlost všeobsáhlá, pak svou identitu ztrácí krajina. Každá uzavřenost – sídlo se stává středem a může být ohniskem pro své okolí. Prostor se ze svého středu šíří s rozdílným stupněm kontinuity v odlišných směrech. Hlavními směry jsou horizontála a vertikála, tj. směry země a nebe. Důležitými vlastnostmi konkrétního prostoru jsou centrovanost, směr a rytmus. A na závěr je třeba dodat, že přírodní složky a sídla se mohou shlukovat s rozdílným stupněm blízkosti.

Abychom správně pochopili vztah mezi přírodními a člověkem vytvořenými místy, musíme si uvědomit hranice těchto míst. Zatímco hranicemi krajiny jsou půda, horizont a nebe, hranicemi sídla je podlaha, stěna a strop.

Všechna místa mají charakter. Charakterem vyjadřujeme obecnou celkovou atmosféru. Různé činnosti vykonáváme v místech s určitým

charakterem. Příbytek musí být „ochraňující“, kancelář „praktická“, taneční sál „slavnostní“ a kostel „velebný“, zrovna tak krajiny mají svůj charakter. Charakter se může měnit v čase. Jinou atmosféru bude mít místo ráno, večer, na jaře či na podzim.

Struktura místa je tedy dána jeho charakterovými a prostorovými vlastnostmi. Pro označení místa využíváme podstatná jména, zatímco prostor vyjadřujeme pomocí předložek. K popisu charakteru se nejlépe hodí přídavná jména.

Přírodní a umělá místa tvoří pomyslnou řadu. (země, oblasti, krajiny, sídla, stavby). Na nejvyšším stupni této řady leží přírodní místa. Člověkem vytvořená místa leží na nižší úrovni a jakoby do sebe absorbují vyšší přírodní místa. Sídla a věci nabývají svého významu tím, že svým způsobem vysvětlují okolní prostředí a vyjadřují jeho charakter. Lidské výtvořiny zaujímají k přírodnímu prostředí tři různé postoje. Jde o vizualizaci, doplnění a symbolizaci. V rámci vizualizace člověk dává najevo své pochopení přírodních míst. Na poli architektury tak lidé staví to, co vidí a respektují tak přírodní útvary a hranice. Dále se člověk snaží o to, aby doplnil, co vzniklé situaci chybí. A na konec člověk chce ve svých dílech symbolicky vyjádřit své pochopení přírody.

Přírodní charakter je vetkán do stavby, která sama o sobě tento charakter vyjadřuje. „Most se lehce a mocně klene nad říčním proudem. Nespojuje pouze předem dané břehy. Teprve díky spojnicí mostu vystupují břehy jakožto břehy. Most staví jeden břeh proti druhému“ (Norberg-Schulz, 1994, s.18). Krajina získává stavbou mostu svou hodnotu. Cílem vytváření umělých míst by mělo být nalezení, odhalení a vnější zobrazení skrytých významů dané krajiny.

V minulosti byli lidé na místě daleko více závislí a to ve fyzickém i psychologickém smyslu. Moderní doba podpořena technickým pokrokem v člověku vzbudila pocit nezávislosti na okolním prostředí. Ukázalo se však, že člověk je vázán k místům, a proto se vztah člověka k místu stal diskutovaným problémem.

V otázce bydlení hrají svou důležitou roli dvě psychické funkce – orientace a identifikace. Je možné, aby každá z funkcí byla rozvinuta zvlášť. Jinými slovy je možné, aby se člověk v prostředí orientoval, aniž by se s ním identifikoval – cítil se v daném prostředí „doma“. Zároveň může dojít k tomu, že se cítíme někde doma, ale neorientujeme se ve struktuře daného místa. Nicméně, pokud chceme opravdu patřit k nějakému místu, pak musí být rozvinuty obě zmiňované funkce.

Pro existenci člověka je důležité, aby se v daném prostředí orientoval. Nejhorší, co se může stát ve vztahu k místu, je pocit ztracenosti. Člověk tedy musí vědět, kde je a jaké to místo je. Člověk se orientuje pomocí pojmů „uzel“, „cesta“, „oblast“. „Svět může být organizován kolem několika ohniskových bodů nebo může být rozdělen do oblastí, jež mají svá jména, nebo propojen význačnými cestami“ (Norberg-Schulz, 1994, s.19). Představa prostředí se vyvozuje ze vztahů mezi jednotlivými prvky. Pokud si vytvoříme dobrý obraz prostředí, tak nám to poskytne emocionální jistotu a bezpečí.

Druhou rovinu vztahu člověka k prostředí vyjadřuje identifikace tedy proces, ve kterém se spřátelíme s daným místem. K obeznámení se s místem dochází již od dětství, kdy si začínáme vytvářet percepční schémata, která předurčují všechny další zážitky. Identifikujeme-li se s daným prostorem, vyjadřujeme tím pocit, že k tomuto místu patříme. Bydlet znamená náležet k určitému místu.

3.3 Orientace v prostoru

Cesta je klíčem ke krajině, nositelkou její historické paměti. Propojuje nás s přírodou, seznamuje nás s krajem, dává nám pocit sounáležitosti s okolním světem.

Jedním ze způsobů jak poznávat krajinu je pátrání po starých stezkách. Ve vývoji stezek můžeme najít mnohé vlivy člověka na krajinu. Síť stezek v různých dobách odrážely situaci v okolní krajině. „Stežku nutno chápat jen jako relativně stálou, často pomíjivou stopu lidského pobytu v krajině“ (Květ, 2003, s.14-15). Stežku si můžeme představit jako pěšinu vyšlapanou častým průchodem lidí. „Jakmile se po ní přestane chodit, zaroste a za několik měsíců, nejvýše za pár let, i když byla před tím v krajině výrazně zřetelná, ji už nelze identifikovat“ (Květ, 2003, s.15).

Výchozí teorií pro tuto část bylo pojednání o starých stezkách od R.Květa a knihy V.Cílka.

3.3.1 Síť starých stezek

Radan Květ se zmiňuje o čtyřech sítích, které ovlivňují osnovu krajiny. Krajina jako systém je tvořena jednotlivými subsystemy, které jsou na sobě závislé a jsou spjaty hierarchickou vazbou a periodicitou. Základním subsystemem se stala zemská kůra – litosféra. Na ní je závislá síť vodních toků – hydrografická síť. Třetí síť vypovídá o pronikání člověka terénem - nejčastěji podél vodních toků – jde o síť starých stezek. „Při pronikání do neosídlené krajiny musel člověk překonávat nejen strach před neznámem, ale i přirozené překážky. Orientaci při cestě spolehlivě skýtaly jen vodní toky. Navíc se v jejich okolí nabízela nejsnadnější chůze“ (Květ, 2003, s.13).² Poslední sítí je informační síť, jejíž první variantou je ústní předávání informací na starých stezkách. Rovněž

²Je potřeba zmínit, že vznik sítě stezek nebyl dán pouze vodními toky, ale průchod krajinou umožňovaly rovněž ruchové systémy v zemské kůře. Šlo například o široká i úzká bezvodá údolí.

sem patří způsob předávání informací pomocí znamení při cestě a v pozdější době písemné předávání informací.

Dále autor uvádí tři řady stezek: Vedle nejvýznamnějších dálkových tras se uplatňují v nižší úrovni stezky regionální a jako ještě méně významné se projevují lokální stezky. Na dálkových trasách se nejčastěji odehrávala směna zboží. Postupem času začala na těchto stezkách vznikat tržní místa a to zpravidla na křižovatkách nebo při brodech. Spojnice mezi jednotlivými dálkovými cestami byly regionálního charakteru. Zkracovaly tak vzdálenosti mezi dálkovými stezkami. Tyto stezky bývaly i upravovány tak, aby byly v těžším terénu schůdnější a v pozdějších dobách i sjízdné. Nej hustěji byla prošlapána síť lokálních stezek. Ty se u nás vyskytují v členité krajině v nadmořské výšce nad 350 m n.m. Lokální stezky byly obvykle napojeny na jednu dálkovou či regionální stezku.

3.3.2 Vývoj stezek

Hustota sítě stezek byla úměrná osídleným územím. V pozdní době kamenné (eneolitu) se začala utvářet rozmanitější síť stezek. V té době již existovala sídla trvalejšího charakteru. Nejprve se osídlovala místa v nížinách. S rostoucím počtem obyvatel se začala zabírat i mírně členitá prostranství, čímž se rozšiřovala i síť stezek.

Největší rozmach v osídlování nastal od konce 10. století. V následujících stoletích byla zabrána dosud nedotčená lesnatá území v nadmořských výškách zhruba nad 350 m n.m. Nové stezky vznikaly podél říček i potoků. Osídlování nových území vrcholilo na začátku 14. století. Tomuto stavu odpovídala i velmi rozvinutá síť stezek. Během 14. a 15. století došlo k zániku mnohých sídel převážně ve výše položených místech.

S příchodem osvětenectví začala síť stezek pomalu zanikat a v 19. a 20. století došlo k jejímu rychlému rozpadání. Staré stezky byly přerušovány a vyhlazovány nejprve císařskými silnicemi a železnicemi. „Císařské silnice byly

inženýry linkovány jako přímky bez ohledu na členitost terénu: šly kopec nekopec, obvykle s výhledem na věže kostela i zcela mimo původní trasy. To byl ale pouze začátek zneuctívání přírodních predispozic kulturní krajiny“ (Květ, 2003, s.66). Později došlo k trvalému narušení sítě stezek, což souviselo s rozmachem automobilismu a s rozvojem sítě silnic a dálnic. Pomalu se začal vytrácet také původní smysl a funkce starých stezek. V dnešní době se můžeme setkat s malými úseky původních cestiček v podobě turistických cest. „Je to důsledek skutečnosti, že příroda začala být v četných oblastech – ne-li globálně – ohrožena člověkem (Květ, 2003, s.16).

Ve 20. století byl zánik sítě stezek završen. Přispěla k tomu těžba hornin v okolí měst, ale také rychlé tempo bytové a tovární výstavby. Na vesnicích docházelo k rozšiřování polí, v důsledku čehož byly ničeny meze, hájky, ale také znamení na cestách. Síť stezek byla podlomena.

3.3.3 Stezky a vznik měst

Od 10. století začalo docházet k velkému nárůstu počtu obyvatel. Lidé se usazovali v neosídlených územích nad 300 - 350 m n.m. a později ve 12. století i nad 500 m nadmořské výšky (Květ, 2003). Nárůst obydlených míst vedl k hojnému rozšíření sítě stezek všech úrovní – dálkových, regionálních i lokálních. Od poloviny 13. století se na našem území začala vyskytovat první města. Byla to nová tržní sídla, kde se koncentrovala řemeslná výroba. Nejvhodnějším místem k osídlení bylo okolí křižovatek dálkových cest. „Střed města se umístil na křižovatce stezek. Zde vzniklo tržiště – náměstí obstoupené domy s mázhauzy, popř. i podloubím, tj. náhradním tržním prostorem pro případ deštivého počasí“ (Květ, 2003, s.129).

Také brody se staly místem častého zastavení. Bylo to z důvodů příprav zboží k přepravě nebo tehdy, když se zhoršilo počasí a řeku nebylo možné bezpečně přejít. Takto postupně vznikala obslužná centra, která pocestným dočasně nahradila domov a poskytla jim zásoby potravin a nocleh. V osadách se

obvykle nacházel kostel, vedle panské sídlo, pak “zájezdní“ hostinec, kovárna a vedle nich tržní plocha a pár obytných stavení. Oslabení postavení osad u brodů přinesl rozkvět měst, které zajišťovaly lepší podmínky pro rozvíjející se trh a diferenciaci řemesel. Malá tržní centra při brodech přestala dostačovat. Některé osady zanikly, jelikož byly posazeny velmi blízko břehů potoků a řek a tudíž byly často ohrožovány záplavami.

3.3.4 Znamení na cestě

V kulturní krajině mají velký význam drobné sakrální a profánní stavby. Jsou to místa, kde se setkává člověk, příroda a duchovno. Určitým způsobem přispívají k členění prostoru. Jsou s nimi spojeny příběhy, které tak propojují život skupiny s místem. Napomáhají člověku k orientaci v neznámé krajině a přibližují místa a lidi. Prostor pak není tak cizí.

Je pravděpodobné, že již v pravěku lidé využívali pro orientaci na stezkách určité druhy znamení. Mohlo jít o vytyčení stezek dřevěnými tyčemi. Zvláštním místem byly křižovatky, kde mohly být zasazeny skupiny stromů. Rovněž mohla být křižovatka označena navršením kamení do vysokých bloků případně na hromádky. Tak vznikaly menhiry a pyramidy. Kameny připomínaly něčí památku, mohlo jít i o náhrobní kameny. Dále přinášely různá svědectví nebo byly obětním symbolem. Nejčastěji byl vztyčen kámen jako sídlo vyšší moci. Kameny, ale i další drobné památky, se takto stávaly němými svědky vývoje krajiny. Václav Cílek se domnívá, že památné kameny by měly být uznány jako kategorie ochrany přírody podobně jako je tomu s památnými stromy. „Jedná se obvykle o menší přírodní, člověkem jen málo upravené kameny či skály, které jsou spjaty buď s historickými osobami a událostmi, nebo častěji s místními pověrečnými vyprávěními nebo lidovým kultem světců“ (Cílek, 2005, s.44).

Postupně začaly vznikat rozcestníky z kamenných bloků a ukazatele cest v podobě drobných staveb věžovitého typu. Důležitým místem na stezkách byly prameny či jiné zdroje pitné vody. Tato místa bývala rovněž označována.

Nejtypičtějším symbolem, se kterým jsme se mohli setkat na starých cestách, byl kříž. Nejčastěji byly k vidění kamenné podezdívky, do kterých byl vsazen železný kříž s korpusem ukřižovaného, dále velké kamenné kříže, které byly výjimečně zděné či betonové. Mezi další církevní stavby patřily svaté obrázky a sochy svatých, boží muka, kapličky a kaple, kostely a chrámy. S těmito stavbami se můžeme setkat i v dnešní době. Nalézáme je uprostřed pole nebo podél silnice, kde nám připomínají místa, kudy v dávných dobách vedly staré stezky. Lokality, kde vznikly drobné památky, připomínají člověku propojení světa lidí a světa přírody. Prostřednictvím lidských výtvorů objevujeme a prožíváme krajinu.

Hezkým příkladem propojení krajiny a lidského ducha mohou být obrázky světců, které se na stromy zavěšují s různými úmysly. Může jít o poděkování za nějaké boží dobrodiní, o uctění památky zesnulých, o výzvu o pochvalu Pána Ježíše Krista apod. Úlohu stromů často přebírají samostatné stavby. Nejjednodušší formou jsou boží muka – zděné sloupy, nesoucí stříšku s křížem kovaným ze železa a výklenek, kam se upevňuje světcův obraz nebo soška. Za povšimnutí stojí, že boží muka byla stavěna v sousedství mohutných stromů.

V době předkřesťanské byla posvátná celá krajina. S příchodem křesťanství došlo k přesunu posvátnosti z přírodních objektů na díla, která vytvořil člověk k uctívání jednoho Boha. Tak se i posvátnost okolí stezek promítla do kapličky při cestě a do jiných křesťanských staveb.

V období tradičních společností došlo k nárůstu počtu lidských sídel. Jednotlivá obydlená místa začala být hustě propojována sítí stezek. V této době se již na stezkách objevují znamení, která neměla pouze orientační smysl, ale také posvátný. U takových znamení byli například pohřbíváni mrtví, což vypovídá o představách posvátnosti. Znamení byly rovněž připomínkou putování předků, zanechávaly odkazy minulosti a tím zajišťovaly kontinuitu. Silný duchovní význam měla místa, kde se jednotlivé stezky protínaly. Ve středověku začaly na křižovatkách vznikat kostely, čímž byl předznamenán střed budoucí vesnice.

V moderní době se začal vytrácet původní smysl a myšlenka křesťanských symbolů. Mnohá znamení při cestách byla vystřídána dopravními značkami. Posvátnost krajiny i malých staveb zanikla spolu s tím, jak se člověk začal odcizovat krajině. Původní informační smysl znamení byl zapomenut. Znamení, která jsou z minulých dob zachována, dnes plní funkci spíše estetickou.

Drobné stavby jsou určitou stopou, kterou člověk zanechává v krajině. Jednotlivé stopy nám přinášejí informace o tom, v jaké krajině se nacházíme, jak probíhal její vývoj. Mluvíme o paměti krajiny. Jsou to informace, jejichž prostřednictvím se dozvídáme o historických a kulturních souvislostech. Krajina je takto zasazena do širšího kontextu. Na základě těchto souvislostí si ke krajině vytváříme vlastní vztah, což napomáhá tomu, že jsme pak ochotni krajinu chránit.

3.3.5. Význam stezek

Síť stezek propojovala v krajině jednotlivá obydlená území, čímž zajišťovala kontakty mezi vzdálenými místy. Dále byl po stezkách přepravován materiál, vyměňovány zprávy, přenášely se informace, ale také zkušenosti. Je potřeba si uvědomit, že tento způsob předávání informací probíhal v rádech týdnů až měsíců. Přemísťovala se potrava, různé suroviny a polotovary i hotové výrobky, lidé se vzájemně informovali o nových technologiích či nalezištích materiálů, předávali se zkušenosti v léčitelské oblasti nebo stavebnické znalosti. Putování po starých stezkách bylo doprovázeno zpěvem, hudbou, vyprávěním pověstí, pohádek a mýtů, předávaly se představy o uspořádání světa.

Cestování stezkami bylo postupně usměrňováno pomocí znamení a symbolů. Můžeme říci, že na starých stezkách se přenášela kulturní informace. Síť starých stezek byla rovněž první informační sítí. V dnešní moderní době si již informace nepředáváme pomocí několikátýdenních putování po stezkách. Čas nám šetří moderní technologie, které nás ale zároveň odtrhávají od přírody.

Staré stezky a putování po nich také vzbuzovaly v lidech pocity blízkosti a sounáležitosti s krajinou. Důvěrně známé cesty poskytovaly člověku určitou

jistotu, prováděly ho krajinou a zároveň ho s okolní přírodou spojovaly. Člověk se cítil součástí přírody.

„Poznatky o průběhu starých stezek mají své uplatnění i v současné silně urbanizované krajině: ve městech při budování pěších zón nebo jiných urbanistických problémů, ve volné krajině při zřizování cyklistických tras, obnově starých komunikací i vedení nových tras“ (Květ, 2003, s.160).

3.4 Posvátnost krajiny

„Posvátné a profánní jsou dvě modalities bytí na světě, dvě různé existenciální situace, které člověk v průběhu svých dějin přijal za své“ (Eliade, 1994, s.13).

V době archaických společností byl svět lidí obestřen magií, což utvářelo posvátné prostředí. Lidé věřili, že příroda je ovládána nadpřirozenými silami a tomuto řádu podřizovali celé své bytí. Život byl s tímto řádem velmi úzce propojen, z čehož pramenily silně zakořeněné pocity sounáležitosti s přírodou.

V období archaických společností vznikaly první představy světa takzvané pravzory a archetypy. „Je potřeba připomenout názor evolučních biologů, že z jejich hlediska je právě tato vývojová fáze rozhodující pro utvoření smyslového vnímání, které představuje primární zdroj ukládání informací do paměti, a zároveň pro vznik a upevnění fyziologických mechanismů adaptace“ (Ortová, 1999, s.117).

Konrád Lorenz je autorem hypotézy vzniku pojmového myšlení člověka. Mluví o tom, že pojmové myšlení vzniklo sloučením několika již existujících poznávacích funkcí. Jde o schopnost prostorové představy, která umožňuje abstrakční schopnost tvarového vnímání a poslední je schopnost explorativního chování. Tvarové vnímání a prostorová představivost stojí u vzniku umění. Explorativní a zvědavé chování je prvním předpokladem vzniku vědy. Obojí – jak umění tak věda mají jedno společné a tím je předpoklad hry. Hra je podmínkou všeho, co vzniká tvořivým způsobem a zároveň je hra nepostradatelná pro kreativitu zkoumajícího člověka.

V procesu utváření kulturní krajiny je důležitým faktorem tvarové vnímání. Jednou z jeho funkcí je cit pro harmonie. Člověk považuje za harmonickou tu krajinu, která je v ekologické rovnováze a je tedy schopna života i v budoucnosti. Není pravdou, že jedinou krásnou krajinou je nedotčená příroda. Harmonie zní i v krajinách, které jsou ovlivněny činností člověka. Příkladem může být krajina

s vinohrady. Jako disharmonické na nás působí krajiny, které vnímáme jako obří monokultury a kde převažuje jeden rostlinný druh.

Živé systémy a zrovna tak kultury se neustále vyvíjejí. Nemůžeme přesně říci, které faktory náš kulturní vývoj ovlivňují, ale bylo by třeba, aby stále důležitější roli hrálo hodnotové cítění. Podle Hanse Freyera dochází k rozvinutí kultury tehdy, když dojde ke střetu dvou odlišně orientovaných kultur. (například když se setká kultura zemědělská s kulturou nomádů). Výsledkem může být náhlý rozkvět obou kultur. V tomto procesu se ke slovu dostává tvořivé dění. V současné době dominuje celému světu jedna kultura, a proto je tvořivost značně omezena. Vývoj pak může probíhat podobným způsobem jako v případě vývoje živočišného druhu, kde hraje hlavní roli vnitrodruhová selekce.

3.4.1 Vymezení prostoru

Náboženský člověk – homo religiosus nevnímá prostor jako homogenní. Prostor se skládá z určitých částí, které se od sebe navzájem liší. V prostoru jsou části, které jsou vnímány jako jediné skutečné a to ostatní, co je považováno za beztvárovou rozlohu, která skutečnost obklopuje. Náboženský člověk nachází uprostřed homogenní plochy „pevný bod“, „Střed“. Tímto vzniká posvátný prostor, který umožňuje orientaci. Existence pevného, opěrného bodu poskytuje určitou jistotu v chaotickém, homogenním, profánním prostoru. Náboženský člověk nalezením pevného bodu objevuje svůj „Střed Světa“, do kterého umísťuje své bytí. Nemůžeme ale tvrdit, že profánní svět je zcela desakralizován. I v moderních společnostech najdeme stopy náboženského pojetí života. Pro lidi existují například místa, která jsou kvalitativně odlišná od těch ostatních. Může to být rodný kraj, místo, kde jsme prožili první lásku nebo různá zákoutí měst, která jsou nám něčím blízká. Tato místa jsou spojena s určitými vzpomínkami a pocity, jsou blízká oproti ostatním neznámým místům. Jsou to soukromá „posvátná místa“ každého člověka.

V tradičním typu společností se setkáváme s tím, že lidé odlišují svět , ve kterém žijí od neznámého prostoru. Jsou to protiklady, z nichž jeden vyjadřuje blízkost, zabydlenost, uspořádanost, místo, kde žijí, „náš svět“, Kosmos. Protipólem je cizí, chaotický prostor, obývaný strašidly a démony.

Mezi dvěma světy – posvátným a profánním existuje hranice. Obě dimenze nejčastěji symbolicky oddělují práh či dveře. Jsou to místa, kde se od sebe dělí oba světy, ale zároveň se zde také setkávají, jsou to místa přechodu z jednoho světa do druhého. Takovými „dveřmi“ mohou být i kostely a chrámy, které jsou „otvorem“ vzhůru a zajišťují spojení se světem bohů.

Posvátný prostor se člověku nezjeví sám od sebe. Člověk jej musí hledat a následovat tajuplná znamení. V archaických společnostech posvátnost míst často zjevovala zvířata. Nezáleželo tedy na člověku, které místo se pro něj stalo tím pevným opěrným bodem. S nalezením posvátného místa jsou dále spojeny různé techniky a rituály, které vedou k posvěcování a rozvíjení prostoru. V rámci posvěcování určitého prostoru dochází ke zopakování Stvoření na úrovni mikrokosmu. Tím, že je rituálním způsobem zopakována kosmogonie, dochází k proměně neznámého, neosídleného území. V rámci rituálu je napodobeno Stvoření Universa a z Chaosu se stává Kosmos. K napodobení aktu Stvoření dochází i při zúrodnění panenské půdy nebo po dobytí a obsazení území, které je obydleno někým jiným. Myšlenka zopakování Stvoření se zrodila již v archaických společnostech, kde lidé považovali za svět pouze své obydlené území, všechno ostatní nebyl svět. Světem se stává pouze tehdy, pokud je znovu stvořen tedy posvěcen. Akt usazení se na novém území tedy znamená totéž co založit svět.

V rámci zopakování kosmogonie je napodobeno prvotní dílo bohů. Lidé se na určitém místě usadí, nějakým způsobem jej uspořádají, obydlí. Ve všech činnostech, kterými utvářejí svůj svět, kopírují exemplární universum, které stvořili a obydli bohové. Nejenom obydlování nového území, ale každá tvůrčí činnost má za svou předlohu prvotní stvoření světa.”

V dobách existence archaických společností lidé striktně rozlišovali mezi kulturou a divočinou. Pokud chtěli rozšířit svou krajinu o neznámé území, tak toto území museli obrazně znovu vytvořit, což učinili tak, že místo zasadili do mytologických příběhů, pojmenovali je, čímž se stalo součástí jejich kultury. Šlo o proces takzvané „mytologizace“ prostoru, kdy stávající cizorodá a nebezpečná paměť prostoru byla nahrazena pamětí známou a blízkou.

Častým rituálním nástrojem byl kůl, který představoval kosmickou osu, neboť kolem něho se území stává obývatelné. Tento kůl nebo další jeho podoby mohou rovněž symbolizovat kosmický pilíř podpírající Nebe a otevírající cestu k bohům. Kůl se stává místem, kde se propojují všechny tři kosmické úrovně – Země, Nebe, podsvětní oblasti. Dalšími symboly jsou například sloup, pilíř, žebřík, hora, strom, liána. Všechny obrazně otevírají cestu mezi Nebem, Zemí a podsvětím. Symbolicky je tím zaručen přelom mezi úrovněmi a rituálně je možné spojení s jiným světem, se světem „transcendentním“. Všechny také obrazně leží uprostřed, ve Středu Světa.

Vzhledem k tomu, že například hora může být lidmi považována za Střed Světa, tak i území, které horu obklopuje je považováno za nejvyšší území, jelikož je nejbližší Nebi. Lidé tradičních společností považují své obývané území za Střed Světa, mají k němu daleko silnější pouto než lidé moderních společností. Tradiční obydlí vykazují rysy posvátnosti na rozdíl od moderních, která musí být především funkční. „Stroj na bydlení můžeme měnit tak často, jako měníme bicykl, ledničku nebo vůz. Můžeme také opustit rodné město nebo kraj bez jiných obtíží, než jsou ty, které vyplývají ze změny ovzduší“ (Eliade, 1994, s.37).

3.4.2 Obyvatelnost a obytnost prostoru

Bydlení je nutno vnímat v širším slova smyslu. Člověk bydlí nejen v obytných či rodinných domech a v přírodě a v krajině, ale také v místech, kde pracuje nebo na cestách a v dopravních prostředcích.

Stále častěji se setkáváme s pojmy obyvatelnost, obytný prostor. Tato slova můžeme vnímat ve dvou rovinách. V té první jde o vyjádření základní vhodnosti krajiny ke stálému lidskému pobytu, práci a osídlení. Ve druhé rovině obyvatelností označujeme vhodnost a způsobilost krajiny k lidskému pobytu v přírodě, pod volnou oblohou, a to k pobytu při práci všeho druhu, odpočinku, zotavení a pěší i jízdní dopravě.

Ladislav Žák dále rozlišuje obyvatelnou a obytnou krajinu. Obyvatelným prostorem má na mysli takové místo v přírodě, ve kterém je možné bydlet jako v přírodním příbytku. Na druhou stranu obytná krajina vyjadřuje přírodní prostor přímo určený nebo utvořený k přírodnímu obývání. Obyvatelnost vzniká spontánně bez přičinění člověka. Obytnost je výsledkem vědomé, ochranné nebo tvořivé lidské péče.

Krajina a příroda na nás působí buď na citové úrovni, pak vnímáme krajinu umělecky nebo na rozumové úrovni, kdy krajinu poznáváme vědecky. Krajina obohacuje lidského ducha. Umění hraje hlavní roli v citovém poznávání krajiny. Učí nás vidět a cítit krajinnou krásu. Díky umění se nám odkrývá duše krajů a přírody. A skrze umění se učíme hluboké lásce k přírodě. Potom jsme schopni vidět její krásu. Umění je rovněž důležitou složkou při tvorbě kulturní krajiny. Pokud má při utváření kulturní krajiny hlavní slovo pouze a jen rozum, pak jsou výsledkem necitlivé a bezohledně působící zásahy do přírody. Autoři si zřejmě neuvědomují, že dochází k nenávratnému poničení přírodních hodnot. Jde například o stavbu nepěkných budov, špatnou úpravu vodních toků, vznik přehrad, příliš rozsáhlou těžbu nebo necitlivé dopravní a průmyslové zásahy.

Krajina vždy ovlivňuje duši člověka, dokonce celého národa. Člověk tím jak utváří krajinu podle svého, utváří svou duši. Můžeme tedy říci, že staráme-li se o krajinu, tak pečujeme i o svou duši.

4. Jižní Čechy a Blata

Tato kapitola je věnována charakteristice krajiny jižních Čech a blatské oblasti.

4.1 Kulturní krajina jižních Čech

Každý opravdový Čech pochází nějak z jižních Čech, říkají Jihočeši. V mém případě to opravdu platí, jelikož já jsem s jižními Čechami spojena díky mému tatínkovi, který vyrůstal ve Veselí nad Lužnicí. Do jižních Čech jsme tedy jezdívali a stále jezdíme navštěvovat naše příbuzné a obdivovat krásnou krajinu.

Jižní Čechy jsou krajem, který je velmi výrazně dotvořen lidskou činností.

Obr.č.1 Kulturní krajina jižních Čech

A je potřeba říci, že zásahy do krajiny byly provedeny citlivě. Vše probíhalo v souladu s nároky přírody. Od 13. do 16. století zde byly zakládány rybníky. Původně jich bylo v oblasti Budějovicka a Třeboňska dvacet tisíc.

Do dnešní doby jich zbylo stále ještě úctyhodných pět tisíc. Jižní Čechy však nejsou jenom krajem rybníků, krásných měst, hradů a vznešených zámků, ale i krajem bažinatých luk, které zdejší lid od nepaměti nazývá Blata.

Blata to jsou bažinaté louky obestřené pověstmi o bludičkách a zrádných světylkách, které zavádějí náhodné pocestné do bezedných slatí. V odborném jazyce jsou blata zbytky třetihorního sladkovodního jezera. Pojmenování bláto znamená v nářečí jihočeských Blat rašelina.

Kulturní krajina jihočeských Blat je utvářena sítí rybníků, které jsou střídány rašeliništi, pšeničnými poli, zelenými loukami a bělostnými zdmi vesnických stavení. To je obraz typické blatské krajiny. V okolí Veselí nad Lužnicí a Soběslavi nenajdeme velké průmyslové podniky, i to přispívá k velké krajinné hodnotě této oblasti.

V jižních Čechách se nachází dvě blatské oblasti. Tzv. Soběslavsko-veselská blata, která se rozprostírají západně od spojnice mezi Soběslaví a Veselím nad Lužnicí. V této krajině se vyskytují rozsáhlá rašeliniště, kolem kterých leží následující vesnice: Vesce, Zálší, Vlastiboř, Svinky, Komárov, Klečaty, Záluží, Mažice, Borkovice a Sviny. Druhým blatským celkem jsou tzv. Hlubocká blata, která jsou přibližně ohraničena Českými Budějovicemi, Netolicemi a Vodňanami. Jádrem oblasti tvoří obce Plástovice, Zbudov, Pištín, Hlavatce, Česká Lhota a na jihu pak Holašovice.

V této diplomové práci se věnuji Soběslavsko-veselským blatům.

4.2 Vývoj kulturní krajiny jižních Čech

V době poledové docházelo k ústupu ledovců a rozvoji vegetace a živočišstva. Lidé začali osidlovat první místa jižních Čech. Nehostinné lokality byly obsazovány s výrazným zpožděním a zůstávaly ještě dlouho divočinou. Kulturní krajina se začíná utvářet v nejteplejších a chráněných prostorech jako bylo Písecko, Tábořsko, část Českokrumlovska a Českobudějovicko. Odtud také pocházejí nejstarší nálezy primitivních nástrojů, které svědčí o přítomnosti člověka v těchto lokalitách. Z doby kamenné a pozdějších historických období pocházejí žárové hroby a pohřebiště, které lze dodnes nalézt v lesích na různých místech. Byla osídlována krajina podél toků řek Vltavy, Malše a Otavy byla osídlena již v mladší době kamenné. Řeky byly jednou z mála možností dopravy. Podél řek sice vznikaly stezky, ale jinak byla krajina těžko prostupná.

V 5. století př. n. l. pronikli na území jižních Čech Keltové, kteří zasáhli do krajiny výstavbou svých oppid, rozsáhlých sídlišť, které nasvědčují trvalému osídlení. Přibližně od 5. až 6. století se na jihu Čech setkáváme se Slovy, kteří zakládali svá sídliště a hradiště podél vodních toků v nejnižších polohách. Jihočeská krajina nebyla příliš úrodná zato velmi zalesněná.

V počátcích vzniku české kulturní krajiny zůstávalo území jižních Čech hlubokým neosídleným hraničním hvozdem. Oblast protínalo pouze několik obchodních stezek, kolem kterých se soustředilo nepočetné osídlení.³ Dále se v oblasti jižních Čech nacházelo několik správních center - Bozeň, Prácheň, Doudleby, Chýnov, Netolice. Především vesnice Doudleby byla důležitá, jelikož zde sídlil slovanský kmen Doudlebů, který měl v oblasti jižních Čech velký vliv. Doudlebové však byli postupně ovládnuti Přemyslovci v rámci sjednocovacího procesu Slovanů na našem území. Přemyslovci předali oblast jižních Čech do držení nejmocnějšímu šlechtickému rodu v zemi – Vítkovcům. Za vlády Přemysla Otakara II bylo založeno mnoho významných hradů, klášterů a měst.

Nejnámější byla Pasovská stezka, zvaná též prachatická nebo zlatá stezka, která umožňovala spojení s Bavorskem. Po o cestě byla do Čech dopravována zejména sůl.

Krajina jižních Čech leží v nadmořské výšce nad 400 m.n.m. Tyto polohy začaly být systematicky kultivovány a osídlovány až ve 13.století. Během 13. a 14. století byla rozšířena či obnovena původní sídelní místa a také vznikají sídelní centra kolem klášterů. Nejstarší města vznikla ve 13. století z původních osad a sídlišť – Písek, Jindřichův Hradec, České Budějovice, Nové Hrady, Třeboň a Volyně.

V jižních Čechách se vyskytovaly různorodé vesnické útvary – od drobných vísek s několika parcelami a nepravidelným půdorysem až po větší obce. Postupně se rozšiřovala obchodní síť, podél které vznikala rozlehlejší sídla s organizovaným půdorysem, se dvěma až čtyřmi desítkami usedlostí. Nejprve byly kultivovány oblasti v prvních pásmech podhůří Šumavy – Strakonicko, Volyňsko, Prachaticko a Českokrumlovsko. Poté přišel na řadu mokřinatý prostor Třeboňska, Soběslavska a Vodňanska.

Ve 13. a 14. století narůstal význam panských rodů. Nejznámějším jihočeským panským rodem byli Rožmberkové. Jejich rodové državy se nacházely téměř ve všech částech jižních Čech.

V 15. století zasáhlo do života celé střední Evropy husitství. Jeho centrem se staly právě jižní Čechy, respektive město Tábor. Středověké boje za reformu katolické církve přinesly na jedné straně narušení hospodářských a sociálních vztahů, ničení klášterů a kulturních statků, ale na straně druhé se staly základem počátku reformy a pozdějšího kulturního rozmachu střední Evropy.

Během 16. století získává jihočeský region svou současnou podobu, která byla v následujících stoletích již jen mírně pozměněna. Bylo rozšířeno šlechtické podnikání, zakládány velkostatky a rybníční soustavy. Byla to doba rozkvětu jihočeského pivovarnictví a rybníkářství. Zasloužili se o to především páni z Hradce a Rožmberkové. Zanikly desítky zemanských panství, tvrzí a vsí. Vše muselo ustoupit hospodářským úpravám. Další desítky obcí zanikly po třicetileté válce. Tyto změny měly velký vliv na proměnu sídelní sítě a rovněž na podobu krajiny jižních Čech.

V 18. století došlo k ustálení sídelních vztahů mezi zemědělskými a panskými sídly a statky, což vedlo ke konsolidaci osídlení. Jižní Čechy získávají do držení Černínové a zejména Schwarzenberkové a Buquojové. Pokračuje se ve vysoušení území, šlechta rozšiřuje své podnikání do hraničních hvozdů, kde vznikají hamry, sklárny a pily. V regionu vznikají pivovary, v krajině se objevují špejchary a u rybníků nové baštýrny. Panské statky se mění na barokní velkostatky.

Mezi charakteristické prvky jihočeské krajiny patří jednoty, dvory a samotové usedlosti, které slouží zaměstnancům, rybničního panského hospodářství. V oblasti Soběslavsko – veselských blat se s tímto charakteristickým prvkem nesetkáme. Ještě na počátku 18. století se na nejméně přístupných místech vyskytovaly četné pralesy.

V následujícím století již v jižních Čechách nevznikají nové sídelní útvary, ale spíše sem tam některé osady zanikají či procházejí strukturální proměnou. Dochází k růstu počtu obyvatelstva, které se usazuje ve vsích rozrůstajících se o chalupnické enklávy. Zároveň se zastavují volné vesnické plochy. S rozvíjejícím se průmyslem se velká část obyvatel stěhuje do průmyslových měst a také do zahraničí. Od druhé poloviny 19. století dochází na vesnicích k silné sociální diferenciaci. Ostře se vymezuje vrstva bohatých sedláků, vrstva malých hospodářů a vrstva zemědělců. Tento stav trval prakticky až do konce druhé světové války.

Odsun Němců a spuštění železné opony po roce 1945 na hranicích s Rakouskem a Německem se stalo velkou překážkou v dalším rozvoji jižních Čech. Nejvíce postižené byly příhraniční a horské části kraje - průmysl zde měl malý podíl na prosperitě, ale jihočeská krajina tak zůstala dodnes jednou z nejzachovalejších, nejčistších a nejkrásnějších oblastí České republiky.

4.3 Soběslavsko-veselská blata

Oblast Soběslavsko-veselských blat je součástí Třeboňské pánve, která je významnější a větší ze dvou jihočeských pánví – zmiňované Třeboňské a Budějovické. Třeboňská pánev je výše položená, rozpíná se v rozpětí nadmořské výšky 400 – 520 m.n.m. V krajině se nacházejí významná naleziště kvalitních betonářských písků, která se v minulosti stala vyhledávanými místy těžařských společností. Kromě vodních ploch rybníků tak v oblasti Třeboňské pánve najdeme také umělá jezera, která vznikla po vytěžení a zavodnění pískových ložisek. Dalšími surovinovým zdroji této oblasti jsou jíly, kaolin a křemelina. V neposlední řadě je to též rašelina, která se v oblasti Třeboňské pánve hojně těží.

Pojmenování Soběslavsko – veselská blata není jediným, které se pojí s blatskou oblast. Této tajemné oblasti rašelinistiť se také říká Velká blata či Blata pšeničná, jelikož se zde dařilo pšenici a ta byla zdrojem bohatství místních statků.

V raném středověku byla Blata jen velmi těžce přístupná. Územím neprobíhalo mnoho obchodních stezek, jelikož se zde vyskytovalo velké množství bažin. Tedy ani osídlení této oblasti nebylo hojné. Nejstarší dochované zprávy pocházejí ze druhé poloviny 13. století o Veselí nad Lužnicí, Ponědraží a Soběslavi. Lidé se s bažinatým územím museli vypořádat prostřednictvím nákladných a pracných odvodňovacích úprav. Na konci 13. století byla vybudována tzv. Blatská stoka, která napomohla odvodnit proláklinu mezi Soběslaví a Veselím nad Lužnicí. Mohla tak být zemědělsky využita zdejší půda a pravděpodobně bylo započato osídlení oblasti.

První zmínky o lokálních vsích pocházejí právě z období od konce 13. století do poloviny 14. století. Toto období bylo zřejmě skutečnou dobou vzniku místních obcí. Nasvědčuje tomu i fakt, že půdorysné uspořádání zmiňovaných obcí zhruba odpovídá tomuto období. Převážně se jedná o vesnice s velkou rozlehlou návší a pravidelnou zástavbou. Centra obcí jsou tvořena velkými usedlostmi.

4.3.1 Genius loci Soběslavsko-veselských blat

*Zálšský rybníčku řasami rákosí přimhouřený,
Krajky štítů všech sýpek zlatem slunce vyšité,
Prostřené stoly rovin s krajíci chlebových polí
A ženy z hedvábných plen nás vábíte
zpěvem těch smutných dálek od Veselí k Soběslavi.
Něžná idylko Mažic, tichou krásou zaslíbená,
Borkovická země, hovoř k nám vůní rašeliny,
Ve svatební roucho mlh věčně, věčně zahalená.*

Jaroslav Rachač

Okruh Soběslavsko-veselských blat můžeme začít ve Veselí nad Lužnicí, odkud se vydáme směrem k první blatské vesnici – Borkovice. Dále pokračujeme do Mažic, Zálší, Klečat, Komárova, Vlastiboře a Záluží. Jde o poměrně krátký okruh čítající asi 25km.

Blatské vesničky se svým způsobem vlní v rovinaté krajině. Příroda Blat je poměrně divoká, což je způsobeno mokřinatým charakterem prostředí. Lidé se tu odjakživa museli hodně snažit, aby mohli zemědělsky využít okolní půdu. Důkazem toho, že jejich snažení bylo úspěšné je i jedno z dalších pojmenování této oblasti – Pšeničná blata. Lid pšeničných Blat vynikal velkým sebevědomím, které se odvíjelo od úrodnosti půdy a povědomí o tom, že kraj Blat je svérázným a zvláštním celkem.

Je to kraj úrodný a bohatý. Území je rovinaté, jen na západě se zvedá souvislý pás kopců. Temně zelená blatská louka se pod nohama pružně pohupuje a všude se skrze trávu černá rašelina.

Mezi vesnicemi se nacházejí pšeničná pole a rašelinné oblasti. Specifická atmosféra této oblasti vzniká v kombinaci rašeliníšť, pšeničných polí, luk a selské architektury.

Blatské vesnice jsou obvykle uspořádány tak, že statky jsou rozestavěny kolem návsi, do kterých jsou otočeny štíty. Působí to velmi malebně. Náves bývá nejčastěji okrouhlá nebo obdélná a v jejím středu se nachází rybník. V největší blatské vesnici – Zálší najdeme rybníky dva.

4.3.2 Vesnice vyhlášené památkovými rezervacemi

V roce 1995 se několik blatských vesnic dostalo pod ochranu památkové péče. Památkovými rezervacemi byly vyhlášeny obce Klečaty, Komárov, Mažice, Vlastiboř, Zálší a Záluží. Jsou zde chráněna především původní blatská stavení a celkový ráz obce, který připomíná dobu 19. století.

Klečaty

Jde o jednu z nejhezčích a architektonicky nejcennějších vesnic Soběslavsko-veselských blat. Klečaty byly pojmenovány podle zakrslých borovic, které hojně rostou v mokřinách východně od vsi. V okolní krajině se nachází po staletí budovaná síť umělých kanálů, díky nimž bylo možné zemědělsky využít původně zamokřenou bažinatou půdu Blat.

Kolonizace oblasti byla umožněna až výstavbou Blatské stoky, kterou iniciovali pravděpodobně páni z Hradce ve 13. století. Ti se podíleli na kolonizaci krajiny při jihovýchodním okraji Blat. Dalšími kolonizátory oblasti byli patrně pražští biskupové, jejichž panství se ve 13. století rozprostíralo v Povltaví, na Bechyňsku a zasahovalo na okraj Blat k vesnicím Borkovice a Mažice. Centrem panství pražských biskupů byl Týn nad Vltavou.

První písemné zmínky o Klečatech pocházejí z roku 1379, kdy je vesnice připomínána jako statek pražského arcibiskupství. Jeho vlastnictvím zůstala i po rozpadu církevního panství, což dokazují prameny z roku 1541. Později se vesnice stala součástí blízkého Zálší.

Obr.č.2 Sýpka statku čp.6 v Klečatech

Střed Klečat je tvořen poměrně rozlehlou trojúhelníkovou návší, která je obklopená hustě řazenými usedlostmi. Při jihovýchodní straně návsi se nachází

kaplička s křídlovým štítem a štíhlou věžičkou, zakončenou cibulovou bání. Obytné domy a špýchary mají bohatě zdobené štíty, což poukazovalo na někdejší bohatství tohoto kraje. K nejhezčím a nejzajímavějším stavením patří statek čp. 6 z r. 1861 se sýpkou a špýchar z roku 1862 při čp. 13.

Obr.č.3 Špýchar statku čp.13 v Klečatech

architektury v jižních Čechách.

Ještě na počátku 20. století je následována tradiční výstavba, i když dekor staveb je již střídmejší a jednodušší. Ukazuje se vliv secese. Klečaty celkově působí téměř nedotčeným dojmem, i proto tato obec patří k nejcennějším a nejpůsobivějším celkům lidové

Komárov

Původ jména této významné české vesnice není potřeba vysvětlovat. Komárov se nachází v rovinaté krajině západní části pánve Soběslavsko – veselských blat. Jihovýchodně od obce leží centrální zalesněná bažinatá sníženina Blat – Borkovická blata.

K osídlení Komárova došlo pravděpodobně ve 14. století. První zmínka však pochází až z roku 1462. Není zcela jasné, kdo Komárov založil. Patrně byl součástí biskupského panství, podobně jako Klečaty a Mažice. Z roku 1543 se dochovala zmínka, ve které je Komárov uveden jako součást statku Březnice u Týna nad Vltavou. V roce 1586 koupil Březnickou tvrz s Komárovem Petr Vok z Rožmberka a připojil ji k Bechyni.

Obr.č.4 Sýpka statku čp.28 v Komárově

Jádrem vesnice byla původně velká obdélníková náves, ze které postupně vykryštovala náves ve tvaru písmene "L". Nejznámější komárovskou stavbou je patrová sýpka v usedlosti čp. 28. Pochází z roku 1865 a patří k vrcholným dílům "blatského slohu". Jejím autorem je zednický mistr Martin Paták.

Také na počátku 20. století zde vznikají hodnotné tradiční stavby. Dekorace štítů se ale zplošťuje a zjednodušuje a ornamenty vykazují dobové architektonické styly – především secesi, ale také kubismus a modernu.

V Komárově nedošlo téměř k žádným zásahům novodobé výstavby, i proto tato obec patří k hodnotným ukázkám lidové jihočeské architektury.

Mažice

Jméno obce je odvozeno od mazlavé rašeliništní půdy. Leží na okraji tajemných do široka se táhnoucích slatin v jihozápadní části pánve Soběslavsko-veselských blat. Severně od Mažic se nachází nejcennější část Blat – Borkoviská blata. Na východě najdeme rezervaci Kozohlůdky, která chrání typickou blatskou faunu a flóru.

První písemné zmínky o obci pocházejí z roku 1354. V tomto roce byly Mažice spolu s Borkovicemi, Svinami, Svinkami, Vlastiboří a Zálším prodány pány z Hradce Rožmberkům. Později v roce 1541 Mažice připadly k blízkému statku Bzí, i když část vsi zůstala v majetku Rožmberků. Ještě v 17. století byla ves rozdělena na tři díly – první patřil augustiniánskému klášteru v Třeboni, druhý ke statku v Zálší, patřícímu Vratislavům z Mitrovic a třetí stále ke statku Bzí.

Obr.č.5 Sýpka usedlosti čp.5 v Mažicích

Střed vesnice tvoří nepravidelná (přibližně oválná) náves s rybníkem, která je hustě obestavena usedlostmi. Výstavba Mažic je charakteristická pro danou oblast, nicméně je ve srovnání s ostatními vesničkami o dost prostší. V Mažicích se nachází patrně nejstarší stavba Soběslavsko-veselských blat –

sýpka usedlosti čp. 5. z roku 1613. Štít je ale mladší, pochází asi z poloviny 19. století. Dále zde najdeme honosné statky švorcového typu s bohatě členěným a zdobeným průčelím obytných domů a špýcharů.

K nejvýznamnějším místním selským stavbám patří dům č. 10 z roku 1846 se špýcharem z roku 1859.

I přestože se Mažice nevyhnuly dopadům modernizace, hodnotné jádro vsi zůstalo zachováno až do dnešní doby.

Obr.č.6 Statek čp.10 v Mažicích

Vlastiboř

Obr.č.7 Usedlost čp.15 ve Vlastiboři

Vlastiboř najdeme při severním okraji pánve Soběslavsko-veselských blat. První písemné zmínky pocházejí z roku 1354, kdy byla část obce prodána Oldřichem z Hradce rodu Rožmberků. V 15. a 16. století záznamy poukazují

na to, že vesnice patřila k městu Soběslav. Zajímavé je to, že již od počátku se ve Vlastiboři rozlišovala „Velká Strana“ a „Malá Strana“. Z urbanistického pohledu je Vlastiboř nejzajímavější vsí na Blatech. Patrně proto, že půdorys je z dnešního pohledu poněkud nepřehledný, což se vysvětluje právě původním rozčleněním obce na dvě části. Tato obec se bohužel nevyhnula dopadům modernizace. Vzniklo zde několik nevhodných novostaveb přímo v nejcennějších částech vesnice. I přes to si vesnice uchovala kouzlo starých časů a právem patří mezi památkově chráněné rezervace.

Zálší

Zálší najdeme při jihozápadním okraji pánve Soběslavsko-veselských blat. Severozápadně se rozprostírají rozsáhlá rašeliniště Borkovická blata. Vesnice získala své jméno od rozsáhlejších porostů olší (za olší). První písemné zmínky pocházejí z roku 1354, kdy Oldřich z Hradce prodal Zálší pánům z Rožmberka, kteří jej přiřčenili ke svému panství Dolní Bukovsko. Přibližně v roce 1435 se vesnice stala součástí Třeboně. V 16. století Zálší připadlo ke statku Bzí. Roku 1586 byla vesnice koupena Vratislavem z Mitrovic, jehož rod ji vlastnil až do pozemkové reformy roku 1923.

Vesnice bývala od počátku jakýmsi centrem na Blatech. Byl zde zámek i kostel. V 17. a 18. století význam Zálší posílil, jelikož došlo k přenesení farnosti z Horního Bukovska do obce.

Patří mezi nejpravidelnější dochované vesnické sídelní celky s typickou lichoběžníkovou návší. Nachází se zde mnoho hodnotných blatských staveb. Vesnice jako celek je trochu poznamenána modernizací a novodobou výstavbou.

Záluží

Na mírně vyvýšeném severním okraji pánve Soběslavsko-veselských blat se nachází obec Záluží. Jde o nejmenší z blatských vesnic. První zmínky

pocházejí až z roku 1421. Vesnice patrně po celou dobu své historie patřila k městu Soběslavi.

Nepravidelná lichoběžníková náves je obklopena bohatě zdobenými usedlostmi, které zůstaly dodnes prakticky neporušené a v tom spočívá krása a přitažlivost této obce.

Vesničky Soběslavsko-veselských blat si žijí svým životem. Jsou to jediná místa, kde se můžeme setkat se zbytky blatské architektury. Vesničky rozkvétají na jaře, kdy blat'áci začínají zdobit okna svých domů a připravovat květiny pro své předzahrádky. Květiny, okolní příroda a blatské domy tvoří jeden harmonický celek. Nejvýrazněji se toto propojení projevilo v Zálší , které získalo i celostátní ocenění. Zálší se dvakrát zúčastnilo soutěže Vesnice roku v programu obnovy venkova. V roce 2005 obec získala čestné uznání za činnost občanského sdružení Blatka. V dalším roce bylo Zálší oceněno Zelenou stuhou za péči o zeleň a životní prostředí a za příspěvní k zachování výjimečného krajinného rázu obce. Ve vesnici je podporována květinová výzdoba domů, předzahrádek a jejich okolí. Ve zdejší školce probíhá výuka s ekologickým zaměřením, která vede děti k péči o životní prostředí.

Situace na Blatech však není tak idylická, jak by se mohlo zdát. Vesnice trápí nezaměstnanost, nedostačující dopravní spojení do Veselí a Soběslavi, což je nepříjemné především pro dojíždějící školáky, kteří musejí čekat ve Veselí na spoj i dvě hodiny. Místní zastupitelé jsou zahlceni přehnanou administrativou, na kterou jim nezbyvá čas, jelikož vykonávají své funkce při zaměstnání.

5. Identita blatské krajiny

„Některé části krajiny mají svou zcela svébytnou a jedinečnou podobu, jedinečný význam a odlišnost. Jsou to místa s vysokou vlastní identitou kulturní krajiny. Vlastní identita je specifickou vlastností kulturní krajiny, která je dána především přítomností dochovaných stop kulturního a historického vývoje krajiny, jedinečností a neopakovatelností krajinné scény a výrazností jednotlivých prvků (přírodních i umělých) krajiny. Identita je jednou z nejvýznamnějších hodnot kulturní krajiny“ (Hájek, T., Jech, K., 2000, s.129).

Kulturní krajina jihočeských Blat má vysokou vlastní identitu, která je dána jejím dlouhodobým a pozvolným vývojem. Vzhledem k tomu, že původně šlo převážně o mokřinatou a bažinatou oblast, která byla těžce dostupná, není místní krajina dotčena přílišným množstvím lidských zásahů. Nejvýraznějším vstupem do krajiny byly odvodňovací systémy, které umožňují zemědělské využití této oblasti. Nejznámějším dílem byla tzv. Blatská stoka, která napomohla odvodnit proláklinu mezi Soběslaví a Veselím nad Lužnicí. Díky tomuto dílu bylo na konci 13. století pravděpodobně umožněno osídlení oblasti.

Krajina jihočeských Blat nabývá svého významu prostřednictvím přírodních hodnot jako jsou rašeliniště, mokřadní ekosystémy, ale také díky lidové architektuře, která je označovaná jako jihočeské selské baroko. Tato krajina v nás vzbuzuje pocit obdivu k přírodě a pocit harmonie mezi člověkem a přírodním prostředím. Blatská krajina je svérázná, dalo by se říci, že je posmutnělá, tajuplná a melancholická a v tom spočívá její krása. I tato krajina svým způsobem ovlivnila lidi zde žijící. Obyvatelé Blat měli ještě do nedávné doby své zvyky, obyčeje a písně, které byly spojeny se zemědělským životem a těžbou rašeliny. Nejvíce se však jejich patriotismus projevil v písních, ve kterých je zobrazen život blatského lidu.

5.1 Blatský kraj rašelinišť

Krajina je obrazem lidí, kteří ji obývají.

J. Cílek

Blata se rozkládají mezi úrodnými poli a tichými vesničkami, které přitahují cizince svými malovanými štíty. Blatská krajina vyniká svou jedinečností. Ovlivnila také lidi zde žijící.

Tam, kde se dnes rozkládají pole, byl ještě před osmdesáti lety les. Byl to blatský les vyrůstající na rašelině. Vzhledem k tomu, že šlo o těžce dostupnou krajinu se zamokřenými místy, močály a bahnisky, zůstala tato krajina dlouho nedotčena. Dařilo se zde jen různým vlhkomilným rostlinám. Jejich odumřelé zbytky se nemohly v půdách chudých na kyslík dostatečně rychle rozkládat a mineralizovat, a proto se přetvářely na rašelinu.

Zhruba před deseti tisíci lety vznikla v Soběslavsko-veselské oblasti rašeliniště. Jejich rozloha je 888 ha a místy sahají až do hloubky osmi metrů. Hluboké vrstvy rašeliny jsou velkou zásobárnou vody a přispívají tak k místnímu příznivému klimatu v obdobích sucha.

Hlavní ložisko rašeliny představují Borkovická blata, oblast ležící východně od Soběslavi a Veselí nad Lužnicí případně na sever od obce Borkovice. Jde o největší plochu pokrytou rašeliništěm v České republice.

Oblast Borkovická blata byla v roce 1980 vyhlášena přírodní rezervací. Rašeliniště je více než 8 km dlouhé a 3 km široké. V současné době je pro veřejnost otevřena naučná stezka Borkovická blata, která vznikla v letech 1979 – 1980 a to za velkého přispění ochránců přírody a žáků Střední zemědělské školy v Táboře. Pod ochranu se tak dostaly porosty borovice blatky, která se vyskytovala v jižních Čechách, ve větším rozsahu především v Třeboňské pánvi. V důsledku těžby rašeliny a odvodnění půdy došlo k poklesu výskytu blatky, která začala být nahrazována borovicí lesní. V současné době má borovice blatka možnost vyvíjet se přirozeným způsobem v rámci rezervace Borkovická blata.

Blatská příroda své návštěvníky láká tajuplnou a poklidnou krásou. Nacházejí se zde specifické druhy rostlin. Na jaře návštěvníky omámí opojná vůně rojovníku. Pozornost přilákají něžně růžové kvítky klikvy nebo masožravá rosnatka či vodní bublinatka. Najdeme zde staré zarostlé tůňky, které v nás vyvolají rozmanité pocity.

Zdejší příroda je na jednu stranu plná života, na druhé straně může být i zrádná a nebezpečná pro některé dřeviny. Jakmile jejich kořeny prorostou skrze pevný rašelinný substrát, dostanou se do vody, ve které bez živin uhynou, případně jsou větrem snadno vyvráceny. Uhynulé stromy pak vytvářejí ponurý obraz blatské přírody.

Zvířena blat není tak rozmanitá, jelikož zamokřené, vlhké a studené prostředí není pro živočichy příliš lákavé.

Poněkud smutný je však fakt, že Borkovická stezka v současné době v některých úsecích působí dosti neutěšeným dojmem.

5.2 Život na Blatech

Základním zdrojem obživy blatského lidu byla rozsáhlá rašeliniště. Další významnou část tvořilo zemědělství a nakonec také řemeslná výroba.

Lidé byli na počátku přirozenou součástí krajiny. Na jedné straně z krajiny čerpali, aby se uživil, na straně druhé ji respektovali a ctili. Krajina se poměrně lehce vyrovnávala se zásahy člověka. V momentě, kdy člověk začal intenzivně využívat bohatství a zdroje v krajině, došlo k porušení rovnovážného vztahu.

Na Blatech je možné tento jev sledovat v oblasti těžby rašeliny. Původně lidé dobývali rašelinu ručně a tedy zásahy do krajiny nebyly tak výrazné, což plynulo také z toho, že se těžilo pouze pro vlastní potřebu. K porušení rovnováhy došlo ve chvíli, kdy se započalo s velkoplošnou těžbou rašeliny a krajinu obsadily velké a nehezké těžební stroje.

5.2.1 Těžba rašeliny

Podle pověsti vyklepal pasák někdy kolem roku 1800 svoji dýmku na rašelinná vrchoviště, které potom hořely několik dní, a tak se zjistilo, že rašelina hoří. Rašelinné borky se svou výhřevností vyrovnaly hnědému uhlí.

V polovině 19. století byla započata ruční těžba rašeliny. Borky se rýpaly do hloubky 2-3 m, pokud se stoka nezaplavila vodou. Vyrýpané borky se sušily a po usušení odvážely domů. Je dobré připomenout, že devastace krajiny způsobená ruční těžbou byla zanedbatelná. Zaplavené stoky opět postupně zarůstaly vegetací a proces tvorby rašeliny se opakoval. Ruční těžba byla na Blatech provozována až do 50. let 20. století.

Píchání borek bylo pro Blaťáky svátkem. Začátkem května tato činnost přilákala více lidí než jakákoliv pout' či posvícení. Byla to příležitost, při které se lidé setkávali. Pokud bylo počasí příznivé, tak píchání borek trvalo tři dny. Pro rýpání borek se používal dlouhý, zvláště přizpůsobený rýč, naražený na dřevěné násadě, s jehož pomocí se vyřízly téměř pravidelné cihly. Pro muže, kteří se

aktivně účastnili píchání borek, bylo připraveno občerstvení dle rčení: „Blato borky rodí – jedno pivo neuškodí!“ Vyrýpané borky se nechaly několik dní oschnout a poté již přišla na řadu práce žen a dětí, které je rovnaly do pravidelných řad, aby dobře proschly. Po několika týdnech je Blatáci přicházeli kopit. Vznikaly kopky homolovitého zakončení, aby dešťová voda mohla dobře stékat a nepromáčela, co se pracně nasušilo. Takto zůstaly borky na Blatech až do podzimu, kdy je začali hospodáři svážet do svých usedlostí a rovnat ke kamnům.

Od roku 1953 se na Blatech začalo s velkoplošnou těžbou rašeliny. Ta trvala až do roku 1980, kdy byla zastavena. Vybrané plochy byly nejprve pomocí kanálů odvodněny, potom odlesněny a zbaveny povrchové vrstvy zeminy. Poté mohla začít těžba. Rašelinště se frézovala v malých vrstvách (4-5cm). Nafrézovaná rašelina se sušila, obracela a nakonec sběracími vozy odvážela. Proces těžby se opakoval až do vytěžení ložiska.

V současnosti se rašelina těží jako hnojivo do zemědělství a na léčení nemocí pohybového ústrojí v lázních Třeboni a Bechyni.

5.2.2 Zemědělství

Půda na Blatech je celkem úrodná. Dařilo se zde především žitu, ječmenu, ovsu, pšenici, bramborám, řepě, zelí a jeteli. Obilí a brambory se odprodávaly. Blatské hospodyně pěstovaly len, který většinou doma samy zpracovávaly nebo také prodávaly.

Na Blatech se chovalo poměrně dost vepřů a hovězího dobytka. Větší hospodáři odprodávali dobytek na trzích. Hospodyně chovaly na prodej hlavně husy a posílali na trh máslo a vejce. V době rozkvětu soukenictví se choval i dostatek ovcí.

5.2.3 Řemesla

Nejznámějším řemeslným odvětvím Soběslavsko – veselských blat bylo hrnčířství, které mělo výborné podmínky k rozvoji. Byly zde kvalitní jíly a zajištěn slušný odbyt v místě a okolí. Od 14. století existovala dvě střediska hrnčířské výroby – Soběslav a Týn nad Vltavou. V 16. století se k nim připojilo Veselí nad Lužnicí a v 17. století Bechyně. Od konce 18. století pracovali hrnčíři také v Dolním Bukovsku.

Vrcholný rozvoj byl zaznamenán v období od poloviny 18. století do 70. let 19. století. Až do počátku 20. století stoupá počet nových hrnčířů, vyvíjí se keramický průmysl v Bechyni. Hrnčířství v Soběslavi a v Týně bohužel zaniká. Pod vlivem tovární výroby doznívá také hrnčířství v Bechyni.

Z blatské keramiky jsou výtvarně nejdokonalejší a nejrozmanitější výrobky soběslavských hrnčířů. Ti používali téměř všech dekorativních technik – malbu růžkem i štětcem, vyškrabování do měkkého střepu i do nástřepí, mramorování i flamování, malbu hřebenem a kombinace všech uvedených technik.

V blatské oblasti se můžeme setkat i se zakuřovanou keramikou. Zakuřování je známé již od středověku. Je určitou náhražkou glazury na těch typech nádob, kde bylo glazování neekonomické (nádoby větších rozměrů) nebo zdraví škodlivé (nádoby pro dlouhodobější skladování zásob). Před vypalováním a zakuřováním se vyhlazovaly stěny syrového střepu oblázkem a zdobily se jeho otisky ve tvaru jednoduchých ornamentů. U některých nádob byly zpevňovány stěny pásy, přitisknutými ke stěně nádoby prsty. Tím se vytvořila ozdoba připomínající řetízek. Technikou zakuřování vznikaly například džbány, sádláky, nádoby na svíčkařský vosk, ced'áky.

V oblasti Soběslavsko-veselských blat se dále pěstovala řemesla kovu, kde vynikali kováři, zámečníci a klempíři. Se dřevem pracovali tesaři, truhláři, bednáři, bečváři a koláři. Posledním odvětvím byla řemesla textilní a kožedělná, kde se uplatnili koželuzi, jircháři, řemenáři, uzdaři, sedláři a ševci.

5.3 Blatská kultura

Zámožní Blat'áci žili stranou od komunikačních center větších měst a drželi se pohromadě ve své společnosti. V tomto příznivém prostředí vytvořili zcela specifickou lidovou kulturu, která se zde držela ještě na konci 19. století. Charakteristickými projevy této kultury byly vesnické statky vystavěné ve stylu selského baroka, krásné lidové kroje a bohatství písní, tanců, zvyků a obyčejů. Blatský kroj stejně jako honosné fasády blatských statků se staly symbolem přepychu a bohatství.

Lidová kultura Blat se rozvinula v 19. století. Jižní Čechy v té době neměly vlastní zpracovatelský průmysl zemědělských produktů. Dále nebyl zajištěn vývoz zemědělských plodin do průmyslových center ve středních Čechách. Neexistovaly vhodné obchodní stezky a nebyly spojovací prostředky. První železniční tratě se v jihočeském regionu začaly stavět až ve 2. polovině 19. století. To všechno omezovalo rozvoj zemědělství, a proto se lidová kultura se svými tradicemi a obyčejí moc rychle neměnila a zůstávala dlouho uzavřená vnějším vlivům.

Na Blatech došlo k hospodářskému vzestupu díky pěstování obilí. Blatští sedláci se orientovali na nákup výrobních prostředků a začali se oddělovat jako společenská vrstva. Nejlépe na tom byly ti, kteří měli zajištěno obchodní spojení a rovněž disponovali moderní technikou.

5.3.1 Jihočeská lidová architektura a selské baroko

Snad žádné jiné stavby neodrážejí lépe způsob života v minulosti než stavby lidové. Tyto stavby totiž zpravidla nebyly podřízeny obecně platným slohovým principům a proměňovaly se podle potřeby svých uživatelů.

Regionální typy lidové architektury vtiskují jednotlivým místům a oblastem specifický charakter, který je hodnotou, přispívající ke krásám prostředí.

Lidová architektura oblasti jihočeských Blat patří k jedné z nejhezčích v naší zemi. Setkáme se zde se zlidovělými prvky baroka a klasicismu. Odtud vzešlo pojmenování „selské baroko“, které se používá ve spojení s blatskými lidovými stavbami. Těmto stavbám byla vzorem šlechtická a panská sídla, nicméně je nekopírují, ale pouze přejímají některé prvky.

Synonymem jihočeských Blat jsou malované a tvarované štíty domků a statků. Štíty nejsou ploché a hladké, ale nádherně zdobené s využitím motivů z přírody či náboženských prvků. Dále jsou doplněny soškami, letopočty, obrázky a vše je barevně sladěno tak, že na první pohled celá kompozice připomíná perníkovou chaloupku.

Krása jihočeské krajiny je zvýrazněna památkami lidové architektury. Mnohé jihočeské vesnice si uchovaly původní ráz, který získaly během 19. století, kdy na venkově působili zedniční mistři. Velký počet lidových staveb tzv. selského baroka dnes patří mezi státem chráněné kulturní památky.

5.3.1.1 Jihočeská usedlost

Jihočeské usedlosti mají v rámci české lidové architektury svébytné postavení. Velikost a složení usedlosti je závislé na více okolnostech. Bylo důležité, jak byla usedlost orientována, zda směrem k návsi nebo ke komunikacím, dále jaká byla její velikost a jaký tvar měla parcela. Například pozemky orientované k návsi měly jasné ukotvení vjezdu a obytného domu v rámci celé usedlosti. Největší vliv na složení usedlosti mělo sociální postavení vlastníka, které bylo vyjádřeno množstvím obdělávané zemědělské půdy.

Usedlost se během času přetvářela pod vlivem měnících se sociálních poměrů nebo také s ohledem na vývoj skladby pěstovaných plodin. V 18. století se například rychle rozšířily brambory, čímž vznikla potřeba na rozšíření sklepů. Všeobecný dopad měly události politické a sociální, případně náboženské.

K nejmasivnějšímu vývoji vesnických usedlostí došlo v 19. století pod vlivem vzrůstajícího technického pokroku, který přinesl zvýšení výnosů a tedy i

potřebu rozšířit hospodářské objekty. Zároveň byl čím dál větší tlak kladen na kvalitu bydlení v obytné části usedlosti. Jako příklad rychlého vývoje mohu uvést usedlost čp.7 v Komárově, která byla během 19. století mohutně rozestavěna. Vznikly zde nové

Obr.č.8 Usedlost čp.7 v Komárově

stavby podél celého dvora usedlosti a na straně orientované do návsi se tyčí celkem tři štíty.

Na počátku osídlování oblasti bylo nejpoužívanější stavební surovinou dřevo. Lidé však využívali takový stavební materiál, který byl nejdostupnější. V jižních Čechách to byla rula a žula. Využívání lokálních surovin pak na celém našem území přispívalo k utváření charakteristických krajinných celků. Tato zákonitost byla narušena v době technického rozvoje, kdy došlo ke zdokonalování komunikací. Jednodušší a dálkový transport pak umožnil libovolné přemísťování materiálu, čímž bylo narušeno převážné využití lokálních surovin.

Hlavními objekty zemědělské usedlosti byly obytné stavení a hospodářské budovy jako chlévy, sýpky, stodoly, kůlny. K vesnické architektuře patří také veřejné stavby, se kterými se můžeme setkat na návších, podél cest, na křižovatkách či v zákoutích lesů a v širém poli. Zvoničky, boží muka, kapličky, kříže, obrázky světců harmonicky doplňují okolí.

Se stavbou domu bylo spojeno mnoho obyčejů. Obvykle se začínalo brzy z jara v některý sudý den, ovšem nikdy v pátek v neděli či ve svátek. Do základu domu lidé vkládali vejce, mince, železné a jiné předměty, které měly zajistit pevnost domu a jeho obyvatelům plodnost a ochranu před zlými silami. Když byly vystavěny obvodové stěny a vztyčen krov, tak se do jeho vrcholu připevnila opentlená břízka nebo smrček a slavila se glajcha. Tento zvyk přetrvává dodnes.

Půdorys usedlosti včetně rozložení jejích součástí se příliš neměnil. Dům byl obvykle orientován směrem do návsi. Na obytnou část nejčastěji navazovaly chlévy, které dům prodlužovaly. Pokud byla návěsní strana parcely širší, tak zde bývala umístěna také sýpka. Naopak zadní část pozemku uzavírala stodola, která byla uzpůsobena pro průjezd z usedlosti rovnou na přilehlé polnosti.

Nejprostším typem obytného stavení byl jednoprostorový dům. Tyto typy obydlí byly budovány v jihočeské oblasti až do středověku. Obvykle jde o místnost zahloubenou pod úroveň terénu. Podle hloubky se rozlišovala zemnice nebo polozemnice. Do obytného prostoru se sestupovalo chodbičkou.

O něco složitější konstrukcí byl dvoudílný dům, ze kterého se rychle vyvinulo trojdílně členěné stavení. Takto pojaté stavby převládaly ve vrcholném středověku. Dvoudílné řešení domů bylo součástí ekonomicky slabších usedlostí nebo bylo uplatňováno na parcelách, které trojdílné členění neumožňovaly.

V rámci jihočeského regionu se nejčastěji setkáme s trojdílným domem komorovým. Jeho součástí byla hospodářská, úložná někdy též obytná místnost – komora. Kromě komory se zde nacházela světnice, do které se vstupovalo ze síně. V prostoru za síní bylo místo pro černou kuchyni.

V jižních Čechách se vyskytuje i tzv. dům chlévní, který byl charakteristický svým napojením chléva přímo za síň, tedy na místo, kde se obvykle nacházela komora.

Určitým kompromisem mezi oběma zmiňovanými typy domů je tzv. smíšený typ domu, kde zůstává komora, ale rovněž je zachováno spojení chlévů s obytnou částí, a to prostřednictvím chodbičky vedoucí ze síně. Chlévy se nacházejí za komorou.

Od poloviny 19. století se v jižních Čechách můžeme setkat také s domem patrovým. Ale mnohem častěji se vyskytovala stavení s tzv. nepravým patrem. Ty vznikaly v mírně svažitém terénu. Ve spodním podlaží se nacházely hospodářské místnosti, sklepy a chlévy zatímco „přízemí“ sloužilo jako obytná část.

Usedlosti obvykle vznikaly postupně, často pak docházelo k jejich renovacím či přestavbám. Původní zástavba jižních Čech byla převážně dřevěná.

I když celodřevěných roubených stavení bychom našli jen velmi málo. Spíše šlo o kombinaci se zděnými prostory. Možná nás může překvapit, že hospodářská stavení byla jako první v rámci usedlosti zděna. Stávalo se, že obytná část zůstávala dřevěná zatímco chlévy a sýpky byly již zděné. Bylo to z důvodu důkladného zabezpečení hospodářské části usedlosti hlavně proti požáru.

V první polovině 19. století se začaly objevovat typické zděné vesnické usedlosti. Charakteristickým prvkem jihočeských lidových staveb jsou bohaté štíty různých obrysů, které navazují na starší barokní tradice. Často se zdobily i brány a sýpky. Nejznámějšími oblastmi, kde se setkáme se zdobenými štíty, jsou Blata.⁴

Součástí snad všech jihočeských domů byla zděná a klenutá černá kuchyně, ve které byla umístěna pec a kachlová kamna. Od poloviny 19. století byla pec nahrazena sporákem. Vzhledem k tomu, že v černé kuchyni vždy nejvíce hrozilo nebezpečí požáru, tak byla tato místnost vybudována z kamene.

Další stavbou, které byla vždy věnována velká pozornost, je sýpka. Vyplývalo to z její funkce. Sýpka sloužila k uchování osiva, zrna a mouky. Dále zde byly ukládány některé potraviny, nářadí a šatstvo. Jelikož šlo o důležitý sortiment, bylo nutné, aby sýpka měla pevné základy, byla zabezpečena proti vloupání a hlavně proti požáru. V jihočeském regionu se pro sýpku ustálil pojem „sklep“⁵. Toto pojmenování pravděpodobně vyplývalo z jejích dobrých tepelně izolačních vlastností a pevné zabezpečené klenuté stavby. Označení sklep je nejspíše odvozeno ze slova „lepenec“, což je název pro typický stavební projev, se kterým se setkáme právě na území jižních Čech. Šlo o různé typy dřevohliněných konstrukcí, které je možno vidět především na sýpkách.

Charakteristickým rysem jihočeské usedlosti je blízké sousedství sýpky a domu. Nejčastěji si vybavíme dům a sýpku, mezi kterými je ohradní zeď

⁴oběslavsko-veselská blata zažívají svůj rozkvět ve stavebnictví od šedesátých do osmdesátých let 19. století. Na těchto hlubokých vrcholích tvorba kolem poloviny 19. století.

⁵ve středověké češtině znamenal sklep klenbu a také pevný a bezpečný, zpravidla klenutý strop. Pro sklep jak ho známe dnes se vžilo pojmenování loch.

s vjezdem. Obvyklé bylo též těsné spojení patrové sýpky a domu v jeden celek. Můžeme se však setkat také s umístěním sýpky v pozadí dvora.

Na rozdíl od domu se sýpka v průběhu času nedočkala žádných razantních proměn. Proto slouží jako dobrý materiál ke studiu archaických stavebních znaků lidové architektury.

Zajímavým architektonickým útvarem je šíje. Nachází se při vstupu do objektu. Šlo o určitý druh přístavku, který se nacházel u vstupních dveří. Šíje byla tvořena dvěma zídkami, které byly shora uzavřeny přímým překladem nebo klenutím. Vžitý je také jihomoravský výraz „žudro“.

Od druhé poloviny 17. století se v jižních Čechách nacházejí typické stodoly starobylého typu s vysokým krovem s hřebenovou vaznicí. Některé z nich byly zachovány ještě po druhé světové válce. Stodoly sloužily jako sklady obilí, které zde bylo uloženo po sklizni a následně mláceno a zpracovááno. Důležitost stodol v rámci usedlosti rostla spolu s rychle se rozvíjející produkcí obilí.

Budova stodoly byla poněkud odstrčena od ostatních částí usedlosti. Často se setkáme se stodolou umístěnou uprostřed či v konci zahrady. Vzhledem k tomu, že šlo převážně o stavby dřevěné, tak odsunutí stodoly do zahrady bylo logickým předcházením nebezpečí požáru v usedlosti. Umístění stodoly v zahradě však mělo i praktické důvody, jelikož naložené vozy směřující do stodoly nemusely projíždět celým dvorem, ale dostaly se do cíle přes zahradu.

Uprostřed stodoly byl mlat, který prvotně sloužil k výmlatu obilí, ale také jako průjezd ze dvora do zahrady a do polí. Objekt stodoly často zabíral celou šířku parcely, a proto se někdy setkáme i se třemi průjezdy stavbou. U vyšších objektů bylo nad prostorem mlatu vystavěno patro – „vodr“.

Střechy stodol byly obvykle svedeny až k zemi, a proto byla vjezdová vrata umístěna hlouběji v půdorysu stodoly. Obvodové zdi stodol takto tvořily zapuštěnou šíji.

Postupem času se zvětšoval půdorys staveb a rovněž jejich výška. Setkáváme se stavbami s obvodovými zdmi vysokými od 2,8 m až do 5 m. Nad nimi vyrůstá střecha, která dosahuje od 8 m až do 13 m.

Další součástí vesnické usedlosti byla kůlna, která byla stavěna za účelem odstavení a ochrany zemědělského nářadí a vozů. Pod přesahující střechou byly umístěny seníky. Prostor kůlny byl také využíván pro různé rukodělné práce a pro přípravu a skladování palivového dřeva a řeziva.

V rámci usedlosti neměla kůlna své pevné místo. Nejčastěji ji najdeme za sýpkou naproti chlévům, jindy mezi budovou chléva a stodolou nebo samostatně stojící ve dvoře.

Často jsou vidět polootevřené kůlny, které z jedné strany využívají stavbu souseda nebo ohradní zeď. Také se můžeme setkat s pilířovými kůlnami, které mají obvykle dvě nebo tři pole otvorů.

Stavby kůlen jsou zcela jednoduché, nevynikají žádnými výraznými prvky, i přesto plnily svou funkci v rámci usedlosti, a proto je třeba se o nich zmínit.

Důležitou součástí usedlosti bylo ohrazení. Jeho základní funkcí byla ochrana majetku a oddělení veřejného prostranství od soukromého a soukromé od soukromého navzájem. Původně šlo pouze o ochranu a obranu usedlosti, což podporuje i umístění objektů za linii hrazení. Během 19. století se jednotlivé součásti usedlosti přibližují ke hrazení případně jej některé objekty zcela nahrazují.

Postupem času se ohrazení stává důležitým architektonickým prvkem a je mu věnována značná pozornost, jelikož svým způsobem dotváří kompozici celé usedlosti. Nejcharakterističtějším prvkem v přední části je vjezd do usedlosti. Ten spolu s hrazením zasahuje do architektonického projevu návsi či ulice. V blatské oblasti je zdobení hrazení a vjezdu věnována velká pozornost. Nejtypičtější je propojení štítů domu a sýpky prostřednictvím hrazení s vjezdem. Vše je náležitě dekorováno.

V rámci vesnice se vyskytovalo specifické stavení, které se odlišovalo od zemědělských usedlostí. Šlo o kovárnu. Již od 14. století se v jižních Čechách setkáme se zmínkami o kovářích, jelikož zemědělství by se bez kovářského řemesla neobešlo.

Kovárna byla nejčastěji situována přímo na návsi, případně byla vřazena do návěsí fronty. Stala se součástí jihočeských vesnic i přesto, že podle opakovaného gruberniálního nařízení z roku 1793, měla být vystavěna za vsí. V sousedství kovárny nebo poblíž byl vždy umístěn dům kováře s minimálním hospodářským zázemím. Kovárna měla charakter podélné přízemní stavby, která měla před štítem vysazený nebo zapuštěný pracovní prostor pro kování koní nebo ošetření kopyt zvířat. Za tímto prostorem se nacházela kovářská dílna s jednou někdy i dvěma výhněmi.

Jihočeské kovárny byly charakteristickým stavebním prvkem vesnických návší. Byly to stavby jednoduché a skromné, které však přispívaly k nenapodobitelné atmosféře vesniček. Hlavním důvodem bylo patrně to, že kovářské řemeslo bývalo vždy přitažlivé a mělo na vsích dlouholetou tradici.

5.3.1.2 Architektura lidových staveb v 18. a v 19. století

V roce 1781 bylo na území Rakousko-uherské monarchie zrušeno nevolnictví. Tato zásadní změna a další reformy osvíceneckého období přinášejí do vesnického života novou svobodnější perspektivu. To se odrazilo i na stavební činnosti. Dříve patřila půda vrchnosti, která ji propůjčovala svým poddaným za výkon robotní povinnosti. Člověk nevolník, který měl bydliště pouze propůjčené neměl moc velkou motivaci k tomu, aby své obydlí zveleboval. A tedy až zrušení nevolnictví a vlastně až zrušení roboty v roce 1848 přineslo na venkov rozkvět bytových poměrů. Tato éra se ale nedotkla všech. Týkala se především bohatých statků, které si mohly dovolit investovat do rozvoje svých usedlostí.

Od 80. let 18. století se na jihočeském venkově začínají objevovat nové zděné objekty. První změny se objevují u větších statků. Přibližně od 20. let 19. století dochází k velké přestavbě v rámci všech jihočeských vesnic. Největší rozkvět pak zaznamenáváme ve čtyřicátých a padesátých letech téhož století. Jihočeská sídla a krajina se svými charakteristickými rysy se zrodily právě v tomto období. Další stavební vývoj navázal na pevné základy, a tak ve třetí

třetině 19. století sice utichá velký stavební ruch, ale nová stavební vlna navázala na tradici z počátku 19. století.

Výsledkem tohoto stavebního úsilí je nové svěbytné pojetí vesnických usedlostí, ve kterých se objevuje řada nových prvků. Nejsou dodržovány vžitě tvarové a půdorysné tradice roubených staveb. Přechází se na novou stavební technologii, která umožňuje volnější, často méně pravidelnou dispoziční skladbu. Stále častěji se využívají klenby, které umožňují využít i nepravidelné prostory složitějších parcel a vyšších podlaží.

Období rozmachu vesnické stavební činnosti je také ovlivněno působením profesionálních řemeslníků. Uplatňuje se práce tesařských a zednických mistrů, kteří velkou měrou přispěli ke vzhledu jihočeských usedlostí. Především zedničtí mistři ovlivnili vesnické stavby, jelikož přicházejí z městského a panského prostředí a znají základní škálu slohotvorných architektonických prvků.

Charakteristická jihočeská usedlost v 18. a v 19. století

Blatská oblast měla to štěstí, že byla v rámci regionu poměrně bohatá, a proto se především v 19. století objevují v místních vesničkách velké a zdobené statky, které napodobují panská sídla.

V jihočeské oblasti na počátku 19. století celkově převažuje trojstranné uspořádání usedlosti, nazývané též skladba ve třech pořadích. Jde o rozložení statku tak, že v jejím hlavním průčelí – směrem k cestě nebo veřejnému prostoru – stojí po jedné straně obytný dům, po straně druhé sýpka. Obě stavby jsou nejčastěji orientovány štítem do frontálního průčelí. Bez povšimnutí nesmí zůstat ani propojení pomocí ohradní zdi, která vše sjednocuje do jediného výtvarného prvku. Ohradní zeď je po straně domu nebo uprostřed prolomena vjezdem. Tento celek tvoří typický prvek jihočeských vesnic, který je k vidění na návších a ulicích. Jelikož jde prakticky o jedinou plochu fasády, tak se toto místo stalo prostorem pro uplatnění výtvarného názoru stavebníka a zednického mistra.

V obytném domu usedlosti pokračuje oddělování obytné a hospodářské části. Základní skladbou je vstupní síň uprostřed, obytná místnost orientovaná do

štítu domu a na protější straně přes síň komora. Otopné zařízení je situováno v rohu světnice a obsluhováno v prostoru síně. Došlo k oddělení černé kuchyně tím, že se předělil prostor síně. Postupně se navyšuje počet obytných i hospodářských prostorů domu. Vzniká výměnek, který je přístupný z hlavní světnice a také se objevuje druhá komora. Od druhé poloviny 19. století je i komora upravena na obytnou místnost a postupně je rušena černá kuchyně. Tím se zvyšuje obytný standard domu. Vývoj obytného domu byl navíc ovlivněn silícím městským proudem a bydlením nezemědělských obyvatel na vesnicích. Je však potřeba říci, že takto vývoj probíhal jen u ekonomicky silnějších sedláků.

Jihočeský zděný dům z období konce 18. století a z průběhu 19. století měl jednu odlišnost od domů na zbytku území Čech, Moravy a Slezska a to tu, že setrval na přízemní koncepci. Stále se vyskytují dva typy domu – komorový a chlévní. Základní rozdíl mezi nimi spočívá v oddělení či spojení provozu domu s provozem chovatelským.

Ke kvalitativní proměně došlo u chlévů a stájí. Chlévy navazovaly na obytný dům. Přešlo se na trvalejší stavební technologie. Dřevo používaly už je ty nejchudší statky. V rámci usedlosti patří chlévy k nejstarším stavebním prvkům. Stáje byly původně neděleným objektem, kde byly společně chovány koně a krávy. V 19. století došlo k jejich oddělení po vzoru panských sídel.

Neodmyslitelnou součástí usedlosti se staly sýpky, které měly své čestné místo naproti domu. V první řadě to byly objekty účelové, ale nelze opomenout i jejich reprezentativní funkci. Jejich štíty byly bohatě dekorovány. Do sýpky se vstupovalo ze strany od domu nebo ze dvora. Sýpka obsahovala více podlaží, která byla propojena vnitřním žebříkovým schodištěm. Ve srovnání se staršími sýpkami byly sýpky z 19. století prostornější a měly klenutá přízemí. Velikost sýpky byla závislá na ekonomické situaci usedlosti.

Největším objektem v rámci usedlosti byla stodola. Sloužila jako skladovací a pracovní prostor pro uložení a zpracování obilí a slámy. Během 19. století na území jižních Čech odzvonilo roubeným stodolám, zanikla tak původní tesařská práce. Nové stodoly byly již výhradně zděné s vysokými obvodovými

zdi, díky nimž se zvětšil jejich vnitřní prostor. Stodola zůstala na původním místě tedy uzavírala prostor dvora proti vjezdu. Obvykle byla průjezdná na jednom místě, i když existují i širší stodoly se dvěma či třemi průjezdy nebo-li mlaty. Stodoly druhé poloviny 19. století jsou charakteristické tím, že je tvoří vysoké zdi, které jsou bílené omítkou. Shora jsou uzavřeny tvrdou krytinou a boční strany jsou ukončeny zděnými trojúhelníkovými štíty.

Poslední součástí usedlosti byla kůlna, která sloužila k úschově vozů a dalšího zemědělského nářadí, v rámci tohoto prostoru se rovněž prováděly různé řemeslné práce. Objekty kůlen byly obvykle vystavěny primitivním způsobem.

Takto tedy vypadala usedlost na konci 18. a v 19. století. Hlavním charakteristickým prvkem je přechod od roubené ke zděné konstrukci. Důvody pro změnu v použití stavebního materiálu byly dva. Za prvé se v rozvoji stavebnictví odrazilo zmiňované zrušení nevolnictví a změněné sociální poměry. Sedláci se snažili napodobit výrazově bohaté panské stavby. Druhý důvod byl praktičtější. Vzhledem k tomu, že původní roubené stavby začaly fyzicky dožít, bylo třeba je nahradit něčím trvalejším.

Jihočeská vesnice získala během stavební aktivity konce 18. a v průběhu 19. století svou konečnou podobu. Stavební rozmach se dotknul samotných sídel, ale i nezemědělských objektů jako byly kovárny, kaple a boží muka. Základním východiskem byly barokní a klasicistní principy a tvarosloví. V tomto období byla dotvořena barokizace vesnické krajiny.

5.3.1.3 Architektura lidových staveb na přelomu 19. a 20. století

Druhá polovina 19. století a počátek 20. století byly ovlivněny působením historizujících slohů, které na přelomu století vyústily v secesi. Ve stavebnictví a architektuře se využívají nové stavební konstrukce – ocel, beton a sklo. Zvyšuje se podíl průmyslové výroby, a tak se na celém území Čech a Moravy vyhraňují oblasti průmyslové a čistě agrární.

Na vesnicích pokračuje výstavba, ale nové objekty vznikají neorganizovaně a bez návaznosti na daný historický sídelní útvar. I když je potřeba zmínit, že na vesnicích byl postupně uplatňován panovníkem daný stavební řád. „Stavební řád ukládá plánově dokumentovat veškeré stavební objekty při jejich výstavbě, přestavbě i úpravě; zpracovat zastavovací plány pro rozšiřování a organizaci sídel“ (Voděra,S., Škabrada,J., 1986, s.143).

Ve vesnicích narůstá výskyt nezemědělských objektů. Byly stavěny školy a to nejčastěji v prostoru návsi nebo v dominantní části obce. Dále vznikají hospody, které již dříve existovaly, ale nikdy jako samostatný objekt. Dříve sloužila jako hospoda některá usedlost. Obraz návsi je dotvořen kaplemi a kapličkami.

Je třeba říci, že jihočeské vesnice a pokračující výstavba zůstávají věrně stavitelské tradici z počátku 19. století. I když se novější stavby liší proporcemi a kompozičními vazbami, tak i přes to si zachovávají dřívější výrazové prostředky a tradiční detaily. Proto nedochází k výraznému narušení původní vyváženosti obcí.

Od 70. let 19. století zaznamenáváme zásadní změnu, která spočívá v otočení obytného domu podélnou stranou k cestě či návsi. Štítové domy jsou stále dekorovány, i když už ne v tak hojné míře. Většinou jde o prosté jednodušší formy, které poukazují na architektonický vývoj k purismu a čistotě forem.

Na začátku 20. století zasáhl venkov vliv městského prostředí. Do vesnického prostředí byl tak vnesen cizí prvek – vilová produkce. Tento trend pokračoval po celé období první poloviny 20. století a nebyl zastaven prakticky dodnes. Nejvíce se tyto změny odrazily v oblastech s bohatým průmyslovým rozvojem. Není možné zabránit tomu, aby na venkově vznikaly nové stavby, které nenásledují tradici, ale bylo by určitě přínosné zajistit zachování starých staveb, díky kterým mají jihočeské vesnice a nejenom ty svou zvláštní atmosféru. Staré chalupy a stodoly dělají naše vesnice krásnými. Nehledě na to, že přitažlivost vesniček spočívala také v tom, že stará stavení si lépe rozuměla

s okolní krajinou. Stará zástavba přirozeně zapadala do obrazu krajiny a byla její součástí.

„Ve venkovském stavebnictví našich předků se zrcadlí povahové vlastnosti a tvůrčí mohoucnost venkovana. Nám potomkům ukládají výkony našich předků povinnost, abychom to dědictví chránili a pěstovali. Abychom mohli vůči budoucnosti převzít odpovědnost, musí být naše soudobé stavebnictví tvůrčí a pokračovat ve vývoji“ (Duriš, 2006, s.119).

5.3.1.4 Vývoj statků na Blatech

Oblast Soběslavsko – veselských blat má v rámci jihočeské lidové architektury své osobité postavení.

Blatské statky se od ostatních českých statků liší svým osobitým rázem, který můžeme označit za nejvýstavnější v naší zemi. Jsou bohatě zdobené a působí dojmem blahobytu. Tento ojedinělý stavební styl se nazývá selské baroko. Zedničtí mistři zde popustili uzdu své fantazii a vymodelovali nádherné štíty, které ozdobili rozmanitými ornamenty. Prvky selského baroka bylo možné najít i ve světnicích domů, kde se nacházely malované postele s vyřezávanými čely ve tvaru blatských štítů.

J.Škabrada a S.Voděra uvádějí tři etapy ve vývoji blatských statků. V první fázi vedle sebe existovaly roubené i zděné stavby. Architektonický výraz staveb byl zcela prostý, s plochým, nevýrazným dekorem. Ve vesničkách můžeme nalézt stavby,

Obr.č.9 Statek čp.3 v Borkovicích

které mají pevnější vazbu na slohově čistý výraz, ale zároveň i volné ztvárnění lidového překlada oficiálních slohových prvků.

Druhou fází vývoje blatských statků můžeme označit za vrcholnou. Spadá do let 1840 – 1880 – 1895. V této době působili v soběslavsko-veselské oblasti zedničtí mistři. Byli to známí lidoví stavitelé a tvůrci charakteristického blatského stavebního stylu se zdobnými průčelími, který je nazýván blatské selské baroko. Stali se autory mnohých staveb a zároveň jejich díla představovala model pro ekonomicky slabší stavebníky. Nejznámějšími zednickými mistry byli Jan a František Šochovi a Martin Paták.

Jan Šoch se (1798-1867) se svým synem Františkem usadil v Zálší, kam přišli mezi lety 1830 – 1840. Zanechali po sobě mnohá stavení jak v Zálší tak v okolních vesnicích. Orientovali se především na stavbu a zdobení štítů. Využívali náboženské i světské motivy. Na štítech stavení jsou k vidění monstrance a kříže, ale také srdíčka, polní kvítka, lesní stromy, jetelové čtyřlístky, ozubená kolečka, květináče aj.

Dalším známým zednickým mistrem byl Martin Paták (1820-1889), který působil ve Vlastiboři a okolí. Častým motivem objevujícím se na jeho štítech je kříž, lesní stromek a obloučkový ornament po obvodě štítu. Mezi pilastry⁶ umísťoval okénka na půdu ve tvaru šesticípé hvězdy nebo ozubených koleček.

Mezi další oblíbené motivy, které můžeme najít u velkého množství staveb v blatské oblasti, patří například pilastry se stužkovým převázáním hlavice, motiv lyry, košíku s květinami, oblíbený motiv kosého, falešného zubořezu v podřímsí, vytvářeného řadou diagonálně ukládaných, předstupujících cihel, aplikace výšivkových terčových motivů. Tyto zlidovělé prvky jsou pak kombinovány s oficiálními slohovými prvky. Průčelí domů a sýpek jsou završena měkce tvarovanou konturou štítů s řadou svérázných lemujících motivů.

Blatské štíty byly navíc zdobeny kyticemi, věnci či korály z jeřabin, které se zavěšovaly do vrcholů štítů k svátku sv. Bartoloměje (24. srpna) a někde i o něco dříve na sv. Vavřince (10. srpna).

⁶lastr je svislý dekorativní článek vystupující z líce stěny. Má vždy patku, dřík a hlavici.

Výstupky štítů jsou doplněny například kalichy, vázami nebo kříži. Štít je obvykle po svém obrysu dekorován a uprostřed se nacházejí dva nebo tři sloupy.

Obr.č.10 Statek čp.40 v Zálší

Při dolním okraji jsou vymodelovány širší ozdoby. Do prázdných ploch jsou umístěny nejrůznější dekorace – kolečka, mřížky, srdce, květiny i ptáčci. Oblíbeny jsou též nápisy: „Bůh žehnej domu tomu“ nebo „Dej Bůh štěstí tomu domu“.

Za zmínku rovněž stojí harmonické propojení obou staveb – domu a sýpky pomocí ohradní zdi s vjezdem. U velkých statků byla spojovací zeď také umělecky dekorována. Tyto prvky byly v baroku typické u panských staveb. V blatské oblasti můžeme vidět jejich lidové pojetí.

Obr.č.11 Statek čp.34 ve Vlastiboři

Vrcholné období vývoje blatských statků lze rozpoznat také ve využití barev na fasádách staveb. Původní barevné tónování bylo pestré. Každá ozdoba byla barvena zvlášť.

Stavební činnost poloviny 19. století se projevila i v názvosloví architektury. O obytném domě, který vyniká svou bohatou štukovou výzdobou průčelí statků a sýpek, se hovoří jako o typickém blatském domě.⁷ Oblast Soběslavsko-veselských blat je charakteristická rozdrobeným dekorem štítů

blatský dům patří k mladší vrstvě jihočeské zástavby. Dům je zpravidla přízemní a zděný v celém rozsahu. Použito je měna kamene, později cihel. Charakteristické je zejména křivkové zakončení koruny štítového zdiva po vzoru italského baroka, projevující se výrazně zvlněným obrysem štítových ramen. Nad to dům vyniká bohatou plastickou a barevnou výzdobou svého nejvíce exponovaného a do veřejného prostoru orientovaného průčelí. Nejčastější výzdobu tvoří lidové zpracování přírodních motivů, motivů náboženského obsahu a motivů odrážejících architektonickou "mluvu" předchozí oficiální architektury (původně tektonické články - voluty, pilastry apod.). Součástí štukové výzdoby bývá i barva objektu nebo některé z jeho pozdějších přestaveb. Stavební rozkvět probíhající v nestejném časovém období umožňuje rozlišit několik okruhů blatského domu, odlišujících se rovněž charakterem výzdoby. Nejvýraznějšími okruhy jsou především Soběslavsko-veselská blata a Hlubocká blata.

domů. V době stavebního rozkvětu navazují zedničtí mistři na prvky barokní a klasicistní architektury a překládají je do jazyka lidových staveb.

Třetí fáze spadá do období konce 19. století. Již zmizely původní roubené chalupy a dokonce byly na některých místech přestavovány stavby z prvního období. Objevují se nové prvky, je znát vliv příměstského prostředí a nastupujícího racionalismu a

Obr.č.12 Statek čp.25 v Klečatech

purismu. Pozornost je zaměřena na účelnost a efektivnost zemědělského podnikání. Štítů s obloukovitými siluetami se zjednodušují a přecházejí do prostých trojúhelníků. Dekor opakuje starší vzory a zplošťuje se.

Po roce 1920 se další lidové projevy vesnických staveb již prakticky neobjevují. Návsi vesniček jsou obohacovány novými prvky. Nejvýraznější je kovárna, která se vyskytuje téměř ve všech jihočeských vsích. Dále se v prostoru návsi objevují zděné kaple nebo zvonice a budovy školy.

5.3.2 Blatský kroj

Lidový kroj je jeden z nejkrásnějších a nejoblíbenějších projevů venkovské lidové tvořivosti. Blatský kroj se nosil v krajině mezi Českými Budějovicemi, Tábořem, Jindřichovým Hradcem a Vodňanskem. Dříve zasahoval až na Moravu a do českých vesnic v Rakousku. V této velké oblasti měl sice jednotný ráz, ale v různých krajích se vyvinuly rozdíly a to především ve vzorech vyšívaní.

V roce 1985 se v Praze konala Československá národopisná výstava. Jihočeská Blata měla na této výstavě své zastoupení. Největší pozornost přilákaly právě pestré blatské výšivky. Výstava přilákala do oblasti obchodníky, kteří skupovali místní kroje a vyváželi je do ciziny.

V prostředí Blat vzniklo rázovité oblečení s jedinečnou výšivkovou výzdobou, která patří mezi neoriginálnější v naší zemi. Vyšivačské umění na Blatech přímo kvetlo a ženy si výšivek velmi cenily.

Blatský kroj patří k nejhezčím v Čechách. Snoubí se v něm ladnost, krása a vkus. Vévodí mu bílá barva, bohaté řasení a krásná výšivka vycházející ze slovanského ornamentu. Blatské výšivky jsou výsledkem přesné a spořádané práce. Jsou v nich zachyceny motivy z přírody v pestrobarevném a zářivém provedení. Blatské kroje jsou zdobeny korálky, penízky i rybími šupinami.

5.3.2.1 Ženský kroj

Součástí ženského kroje je košilka z jemného bílého plátna s nadýchanými a vyšívanými rukávci, šněrovačka nebo-li lajblík, která je krátká, pestrobarevná z květovaného damašku nebo vyšívaná na tmavém podkladu. Šněrovačka obsahuje 2 řady knoflíků, kolem nichž se proplétala červená stuha. Dále ke kroji patří zástěra, která byla ušita z bílé bavlněné látky, hustě vyšívaná a zdobená korálky nebo penízky. A nakonec sukně nebo-li šerka, která byla ušita z těžkých polovlněných látek tmavých barev. Pod sukní se nosily dvě až tři spodničky.

Obr.č.13 Blatský kroj

K nezbytným doplňkům patřil čepec se třpytnou čelenkou, která byla poseta korálky a často zde najdeme zrcátka, která symbolizovala kraj rybníků. Svobodná děvčata nosila na hlavě pouze čelenku. Nejhonosnější součástí oblečení byla tzv. blatská plena, která měla tvar obdélníku, byla vroubena krajkou a vázala se na hlavu jako šátek. Nejčastěji vyšívaným vzorkem bývaly květiny, větvičky a výhonky za použití velmi živých barev - červené, žluté, zelené. V 17.

století se uplatňovala černá, pak červená a od začátku 19. století převládla bílá výšivka, od poloviny 19. století doplňovaná flitry a korálky. Plena se vázala přes měkký trojdílný čepec, před jehož krajkovým lemem vyčníval zdobený vyšívaný pásek.

Dalším doplňkem byl šátek do ruky, který byl bílý a jemně vyšívaný. Na krku ženy nosily granátky – červené korálky v několika řadách. Na nohou měly obuty nízké střevíčky zdobené barevnými kytičkami.

5.3.2.2 Mužský kroj

Mužský kroj se skládal z košile z bílého plátna se stojatým límečkem, kolem rukávů byla nabíraná krajka. Na krku měli uvázaný červený, květovaný šátek. Žluté kalhoty sahaly ke kolenům. Pod koleny byly zdrhnuty do pásku. Po stranách byly přišity čtyři knoflíky s řemínky. Kalhoty se šily z jelenice. Vesta – kazajka byla jednoduchého střihu, vzadu stažená páskem se sponou. Vpředu byla ozdobena řadou knoflíčků. Vesta byla obvykle zelená, modrá nebo hnědá a byla vpředu zdobená výšivkou. K mužskému kroji patřily také modré punčochy, které sahaly ke kolenům. Svobodní muži nosili na hlavě zelené čepice zdobené kožešinou, ženatí nosili vysoké tchořovice a při slavnostech klobouky. Střevíce byly kožené, černé, zdobené kovovou sponou.

5.3.3 Zvyky blatského lidu

Emilie Fryšová, která se zabývala studiem blatské kultury, charakterizuje blatský lid druhé poloviny 19. století následovně: „Obyvatelé severního Blatska jeví větší váhavost a uzavřenost. Jsou povážlivými a cizím těžko uvěří. Úsudek lidu bývá nepředpojatě zdravý a jednotlivci vynikají neobyčejnou bystrostí, tak že veškeré sousedstvo s nimi radu brává. Vytýkati by se mohl jedině nedostatek smyslu pro veřejné a pospolité zájmy, tak že staví spíše svůj prospěch nad prospěch celku“ (Fryšová, 1913, s.52).

Lidé, žijící v kraji Soběslavsko-veselských blat, měli své pověsti, zkazky, báje, zvyky a obyčeje, které ctili.

Zvláštností, která se vyskytovala v tomto kraji, bylo „stínání krále“. Tento zvyk se praktikoval uprostřed léta během svátku letnic. Obyčej se buď vztahoval k hospodářství nebo se symbolicky naznačovalo, že bude opět ubývat dne. Nastrojený král obcházel se svými druhy po vesnici. Obvykle míval na krku uvázan hedvábný šátek, na hlavě papírovou čepici ozdobenou cetkami. Opatrovníci krále také nosili pestré papírové čepice s dlouhými fábory a na boku dřevěný kord. Jeden z družiny představoval kata. Skupina obcházela vesnici a před každým statkem byly proneseny lichotivé verše. Ve svatodušní pondělí pak byl král přinesen do každého statku, posazen na židli a společně byly odříkány verše. Po skončení řeči skupina obdržela dárek. Když průvod obešel celou vesnici, zastavil se na návsi a odříkával chvalozpěvy o hospodářích, kteří byli nejpohostinnější.

Jeden z nejkrásnějších zvyků na Blatech bylo stavění máje. Byl to svátek jara a zejména svátek mládí. Máje se stavěly o Filipojakubské noci z 30. dubna na 1. května. Chlapci stavěli máje svým nejmilejším dívkám před dům, kde bydlely. Později byla již stavěna jedna máj uprostřed návsi. Byla ozdobena a musela být hlídána. Po týdnu byla máj porážena, dřevo se pořezalo a prodalo některému hospodáři. Získané peníze se propily v hospodě.

Další příležitostí k setkávání a společné práci bylo draní peří nebo přástky. Obě činnosti byly slavnostně zakončeny hostinou.

Pohoštění se také připravovalo při výročním odměňování kováře za jeho služby. Dále bývalo zvykem, že každý přistěhovalec vystrojil všem starousedlíkům hody. Říkalo se tomu „příjemné“. Dokud se tímto obyčejem neuvedl do společnosti ostatních, nebyl považován za příslušníka obce.

Rolnický život byl přesně ohraničen určitými druhy práce, které se konaly v pravidelných obdobích. Všemmu musela být věnována veškerá energie, protože na odvedené práci bylo závislé celé živobytí. Období tvrdé práce střídaly všeobecné radovánky jako byl například masopust, obžinky, kdy byla ukončena

nejtěžší práce a úroda byla konečně pod střechou. Nejoblíbenější zábavou bývalo posvícení.

6. Závěr

Krajina jihočeských Blat není ani divočinou ani nekonečným lidským sídlem. V oblasti Blat se utvořila kulturní krajina pod vlivem působení člověka. Najdeme zde ryze přírodní místa jako jsou hůře dostupná rašeliniště, ale na druhou stranu víme, že zdejší lidé dokázali rašelinu účelně využít aniž by došlo k narušení přirozené rovnováhy v krajině. Součástí kulturní krajiny Blat jsou dále pšeničná pole. Pěstování pšenice mělo v tomto kraji velký význam, což dokazuje jedno z pojmenování oblasti – Pšeničná blata. Úspěšné pěstování pšenice mělo vliv i na charakter místních lidí, kteří byli na své zemědělské výsledky náležitě hrdí. V neposlední řadě je kulturní krajina Blat dokreslena selskými statky, které esteticky doplňují krajinu a vyzdvihují její přirozenost. Blatské vesničky se svými malovanými štíty vnášejí do krajiny lidský řád, který je symbolem jistoty a bezpečí.

Blatský lid a zdejší krajina jsou od počátku propojeni. Anonymní krajina se stala pro místní lidi domovem, se kterým je možné se identifikovat, nalézt v něm klid a bezpečí. Blatský lid svůj vztah k domovu vyjadřoval například v písních, které se v této oblasti hojně vyskytovaly. Silnou vazbu k místní krajině můžeme rovněž vyčíst z bohatě zdobeného a jedinečného blatského kroje a hrdost na přináležení k Blatům vyzařuje také z lidové architektury, která patří k nejhezčím v naší zemi.

Každé místo na zemi má svého *genia loci*, který je dán kombinací vlastností konkrétního prostoru, lokálními lidovými tradicemi a přírodními podmínkami. Přírodní fenomény jsou na Blatech zastoupeny rozlehlými rašeliništi, která jsou domovem specifickým rostlinným a živočišným druhům. Těžbě rašeliny se také v minulosti přizpůsoboval chod blatské společnosti. Za umělé fenomény považujeme lidská sídla, která jsou na Blatech uspořádána do několika vesnic, které na sebe navazují a dotváří přírodní prvky krajiny. Styl

selského baroka, který je typický pro tuto oblast, zvláště blatské vesničky a činí je přitažlivými a příjemnými na pohled.

Krajina Soběslavsko-veselských blat splňuje podmínky obyvatelnosti. Důkazem toho je vyvinutí svébytné blatské kultury, která zde existovala ještě na počátku 20. století.

7. Abstract

This thesis mainly concerns cultural landscape. I bring its general characteristics and definitions and closely explore the progress of Czech cultural landscape. Then I write about the phoenix of place. I'm interested in the problematic of home, genius loci, orientation in space.

There is a practical part of the thesis which discusses a special cultural landscape – Sobeslavsko-veselska blata in the South Bohemia. This region is close to my heart, I know it from childhood. I describe this local cultural landscape and its genius loci. I write about the local popular architecture which is very famous and other specific things which helped in establishing original culture in Blata area.

The Blata cultural landscape was created under the influence of people. We can find here natural places for example peat bogs which were used by local people without deep intervention in balance of nature. Then there are wheat fields which had its important place in the past. And more over there are rural houses which complement the landscape and support the natural beauty of the countryside. The villages in Blata with its famous gables bring the human system in the landscape. They are symbols of safety and certainty for local people.

Literatura:

- Cílek, V.: Krajiny vnitřní a vnější. Praha, Dokořán, 2002
- Cílek, V.: MAKOM. Praha, Dokořán, 2004
- David P. – Soukup, V.: 555 památek lidové architektury. Praha, Kartografie Praha, 2000
- David, P., Soukup, V.: Skvosty Čech, Moravy a Slezska. Praha, Euromediagroup-Knižní klub, 2004
- Duriš, J.S.: Staré jihočeské chalupy. Praha, EarthSave CZ, 2006
- Eliade, M.: Mýtus o věčném návratu. Praha, Oikoymenh, 2003
- Eliade, M.: Posvátné a profánní. Praha, Česká křesťanská akademie, 1994
- Forman, R.T.T., Gordon, M.: Krajinná ekologie. Praha, Academia, 1993
- Frolec, V., Vařeka J.: Lidová architektura. Praha, SNTL, 1983
- Fröhlich, J.: Jihočeská vlastivěda. Archeologické toulky po jižních Čechách, České Budějovice, Jihočeské nakladatelství Růže, 1990
- Fryšová E.: Jihočeská Blata. Praha, nákladem vlastním v komisi nakladatelství Fy.Fr.Borový, 1913
- Jiráček, J.: Průvodce lesy jižních Čech, České Budějovice, KOPP, 1998
- Lorenz, K.: Odumírání lidskosti. Praha, Mladá fronta, 1997
- Hájek, P.: Česká krajina a baroko, Malá Skála, Praha, 2003
- Hájek, P. (ed.): Krajina zevnitř. Praha, Malá Skála, 2002
- Hájek, T. – Jech, K. (edit.): Téma pro 21. století Kulturní krajina (aneb proč ji chránit?). Praha, Ministerstvo životního prostředí, 2000
- Květ, R.: Duše krajiny. Praha, Academia, 2003
- Květ, R.: Staré stezky v České republice. Brno, Moravské zemské muzeum, 2002
- Norberg Schulz, Ch.: Genius loci. Praha, Odeon, 1994
- Ortová, J.: Kapitoly z kulturní ekologie. Praha, Karolinum, 1999
- Pešta J.: Encyklopedie českých vesnic, díl II Jižní Čechy. Praha, Libri, 2004
- Sborníček prací členů národopisného kroužku při jihočeském muzeu, XXIX. Jak bylo na Blatech a Jindřichohradecku. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 1977
- Sádlo, J. – Pokorný, P, Hájek, P. - Dreslerová D. - Cílek, V.: Krajina a revoluce. Praha, Malá Skála, 2005
- Sádlo, J., Storch, D.: Biologie krajiny. Praha, Vesmír, 2000

- Sedláček A.: Hrady a zámky království českého – díl III – Českobudějovicko. Praha, Argo, 1994
- Škabrada, J.: Lidové stavby. Praha, Argo, 1999
- Voděra, S. – Škabrada, J.: Jihočeská lidová architektura. České Budějovice, Jihočeské nakladatelství, 1986
- Weis K.: Český jih a Šumava v písni - díl 7,8,10. Praha, nákladem vlastním, 1929
- Žák, L.: Obytná krajina. Praha, S.V.U. Mánes-Svoboda, 1947

Internet:

- <http://www.czech.cz/cz/kultura/puvab-tradic/kroje/>
- <http://www.jiznicechy.cz/apps/cz/index.xsp>
- <http://www.old.tabor.cz/1historie/63.htm>
- <http://www.selskebaroko.unas.cz>
- http://www.cs.wikipedia.org/wiki/Jihočeský_kraj

Seznam vyobrazení:

• Obr.č.1	Kulturní krajina jižních Čech.	s.38
• Obr.č.2	Sýpka statku čp.6 v Klečatech.	s.45
• Obr.č.3	Špýchar statku čp.13 v Klečatech.	s.46
• Obr.č.4	Sýpka statku čp.28 v Komárově.	s.47
• Obr.č.5	Sýpka usedlosti čp.5 v Mažicích.	s.48
• Obr.č.6	Statek čp.10 v Mažicích.	s.48
• Obr.č.7	Usedlost čp.15 ve Vlastiboři.	s.48
• Obr.č.8	Usedlost čp.7 v Komárově.	s.59
• Obr.č.9	Statek čp.3 v Borkovicích.	s.69
• Obr.č.10	Statek čp.40 v Zálší.	s.70
• Obr.č.11	Statek čp.34 ve Vlastiboři.	s.71
• Obr.č.12	Statek čp.25 v Klečatech.	s.71
• Obr.č.13	Blatský kroj.	s.73

Diplomová práce: **Kulturní rozmanitost české krajiny na příkladu jihočeských Blat**

Autor: Veronika Lojdrová

Uživatel stvrzuje svým čitelným podpisem, že si zapůjčil tuto diplomovou práci. Pokud ji použije pro svou práci, prohlašuje, že ji uvede mezi ostatní literaturou a bude ji citovat jako každou jinou.

Dne	Jméno	Název práce	Podpis